МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему **«РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.2313-сп-дн
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
М. М. Білявський

Керівник: доцент кафедри соціальної педагогіки
та спеціальної освіти, кандидат педагогічних наук,
доцент _____ М. О. Гладиш

Рецензент _____
_____

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____»_____2024 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Білявському Миколі Миколайовичу

1. Тема роботи: «Розвиток творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки»
керівник роботи Гладиш М. О. к.пед.н., доцент
затверджена наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) виявити та систематизувати теоретичні підходи до розвитку творчих здібностей особистості; проаналізувати розвиток творчих здібностей студентів як педагогічну проблему; розглянути засоби та методи розвитку творчих здібностей студентів; визначити та обґрунтувати комплекс педагогічних умов розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки; експериментально дослідити стан розвитку творчих здібностей студентів; скласти методичні рекомендації викладачам закладів вищої освіти з розвитку творчих здібностей студентів.

5. Перелік графічного матеріалу: 2 таблиці, 9 рисунків – з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Гладиш М.О.	23.11.23 р.	23.11.23 р.
Розділ 1	Гладиш М.О.	17.01.24 р.	17.01.24 р.
Розділ 2	Гладиш М.О.	07.05.24 р.	07.05.24 р.
Висновки	Гладиш М.О.	14.09.24 р.	14.09.24 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад	виконано
2	Написання вступу	грудень	виконано
3	Робота над першим розділом	січень-квітень	виконано
4	Робота над другим розділом	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення роботи	жовтень	виконано
7	Рецензування	листопад	виконано
8	Захист	лютий	

Студент _____ Білявський М. М.

Керівник роботи _____ Гладиш М. О.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер __ _____ Лещенко О. Г.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 80 с., 9 рисунків, 2 таблиці, 60 джерел.

Мета дослідження: визначити та теоретично обґрунтувати комплекс педагогічних умов розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки.

Об’єкт дослідження: розвиток творчих здібностей студентів.

Предмет дослідження: педагогічні умови розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення і систематизація філософських психолого-педагогічних і методичних досліджень із метою з’ясування стану та перспектив проблеми дослідження; емпіричні: вербальний тест «Незвичайне використання» (за Дж. Гілфордом), методика «Виявлення соціальної креативності особистості» (В. Дружинін), опитувальник «Визначення типів мислення і рівня креативності» за методом Дж. Брунера, методика «Самооцінка творчих здібностей» (Е. Тунік), методика «Оцінка рівня творчого потенціалу особистості» розроблена Н. Фетіскіним та В. Козловим.

Теоретичне значення дослідження: уточнено сутність поняття «творчі здібності студента»; обґрунтовані педагогічні умови розвитку творчих здібностей студентів; визначено компоненти, критерії та показники розвитку творчих здібностей студентів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що складено методичні рекомендації викладачам закладів вищої освіти з розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки.

Галузь використання: заклади вищої освіти.

ТВОРЧІСТЬ, ЗДІБНОСТІ, ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ, ТВОРЧА АКТИВНІСТЬ, ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ, КРЕАТИВНІСТЬ, ПРОЦЕС РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ.

SUMMARY

Biliavskyi M. M. Development of Students Creative Abilities in the Process of Professional Training.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, conclusions, a list of used literature (60 names). The volume of the qualification work is 80 pages, of which 67 are the main text.

The purpose of the research: to determine and theoretically substantiate the set of pedagogical conditions for the development of creative abilities of students in the process of professional training.

Object of research: development of creative abilities of students.

The subject of the study: pedagogical conditions for the development of creative abilities of students in the process of professional training.

The research tasks:

1) identify and systematize theoretical approaches to the development of creative abilities of an individual;

2) to analyze the development of creative abilities of students as a pedagogical problem;

3) consider the means and methods of developing students' creative abilities;

4) to define and substantiate the set of pedagogical conditions for the development of students' creative abilities in the process of professional training;

5) to experimentally investigate the state of development of students' creative abilities;

6) to draw up methodological recommendations for teachers of higher education institutions on the development of students' creative abilities.

Research methods: theoretical: analysis, synthesis, generalization and systematization of philosophical psychological-pedagogical and methodological studies with the aim of clarifying the state and prospects of the research problem; empirical: the verbal test “Unusual use” (according to J. Gilford), the method

“Identifying the social creativity of an individual” (V. Druzhinin), the questionnaire “Determining types of thinking and the level of creativity” according to the method of J. Bruner, the method “Self-assessment of creative abilities” (E. Tunik), the method “Assessment of the level of creative potential of an individual” was developed by N. Fetiskin and V. Kozlov.

Part 1 “Theoretical foundations of the development of creative abilities of students in the process of professional training” theoretical approaches to the problem of the development of creative abilities of the individual in psychological and pedagogical science are considered, the development of creative abilities of students as a pedagogical problem is analyzed, the means and methods of developing creative abilities of students are determined.

Part 2 “Experimental work on the development of creative abilities of students in the process of professional training” the pedagogical conditions for the development of students' creative abilities in the process of professional training were determined and substantiated, the state of development of students' creative abilities was determined, recommendations were made to teachers of higher education institutions regarding the development of students' creative abilities.

The obtained research results can be useful for the further development of the theoretical and methodological foundations of the development of students' creative abilities, improvement of the educational process in higher education institutions.

Keywords: creativity, abilities, creative ability, creative activity, creative personality, creativity, students' creative abilities development process.

ЗМІСТ

Вступ……...……...…...…… 8
Розділ 1. Теоретичні основи розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки…….……...… 14
1.1. Теоретичні підходи до проблеми розвитку творчих здібностей особистості у психолого-педагогічній науці …….. 14
1.2. Розвиток творчих здібностей студентів як педагогічна проблема…..……. 24
1.3. Засоби та методи розвитку творчих здібностей студентів……..…. 34
Розділ 2. Експериментальна робота з розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки……..…….. 42
2.1. Педагогічні умови розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки…….. 42
2.2. Визначення стану розвитку творчих здібностей студентів……. 48
2.3. Рекомендації викладачам закладів вищої освіти щодо розвитку творчих здібностей у студентів…… 63
Висновки…….…….……..… 71
Список використаних джерел……...…. 75

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку, перебудови та змін суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-духовних, які відбуваються в країні, зокрема в сфері освіти та виховання, особливого значення набувають проблеми розвитку творчих здібностей, формування конкуренто спроможної, творчої особистості, яка здатна до самореалізації, самовизначення та самовдосконалення. Адже сучасні процеси глобалізації зумовлюють новітні тенденції в освіті, прагнення до максимальної сумісності систем вищої освіти, яка за допомогою двох взаємопов'язаних процесів навчання та виховання здійснює цілеспрямоване формування особистості.

У Національній доктрині розвитку освіти наголошується, що мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства.

Сучасна ситуація в освіті диктує нові вимоги до підготовки студентів закладів вищої освіти, які полягають в тому, що придбання тільки спеціальних знань не достатньо для того, щоб бути конкурентоспроможним випускником, необхідно розвивати творчі здібності особистості, які найбільшою мірою розкривають її індивідуальність. У зв'язку з цим питання розвитку творчих здібностей студентів в процесі фахової підготовки на сьогоднішній день є особливо актуальним.

Прояв творчості у будь-якій діяльності стає соціальною потребою суспільства, вирішальною умовою його ефективності та прогресу, що потребує підвищення інтелектуального потенціалу кожного члена суспільства, максимального розвитку його творчих здібностей. Лише творча особистість, спроможна створювати, управляти, пропонувати нові теорії, нові технології, нові

напрямки розвитку, знаходити шляхи виходу зі складних нестандартних ситуацій. Тому забезпечення студентам можливості розвивати творчі здібності та використовувати свій творчий потенціал є одним із пріоритетних завдань вищих навчальних закладів.

Вища освіта є, як відомо, завершальним етапом процесу загальноосвітньої підготовки й основною стадією спеціалізації, професійної підготовки. Від якості організації процесу навчання на цій стадії багато в чому залежить подальше комфортне перебування людини в майбутній професійній діяльності, її готовність вирішувати нерутинні, нестандартні проблеми у виробничих і комунікативних ситуаціях, а також її суб'єктне буття в процесі взаємодії з іншими людьми.

Фахівцями вищої освіти зазначається, що для досягнення високого рівня науково-практичної підготовки студентів необхідно вирішити дві головні проблеми: забезпечити можливість отримання студентами глибоких фундаментальних знань і змінити підходи до організації навчальної діяльності з метою підвищення якості навчання, розвинути творчі здібності студентів, їхнє прагнення до безперервного здобуття нових знань, а також врахувати інтереси студентів щодо самовизначення й самореалізації.

У вітчизняній психології традиційно підкреслюється провідна роль виховання і навчання у розвитку. Навчання, стимулюючи розвиток, водночас спирається на нього. Між процесами навчання і розвитку встановлюються найскладніші динамічні залежності, які не можна охопити єдиною, наперед даною, апріорною, умоглядною формулою.

Процес навчання часто являє собою передачу інформації від викладача до студента і перетворюється в постачання відповідями без поставлених учнями питань. Згодом у студента виробляється не тільки стереотип діяльності, а й характер мислення.

Теоретичне і методичне забезпечення процесу розвитку творчих здібностей студентів є однією з актуальних проблем педагогічної теорії і практики, вирішення якої дає можливість не тільки підвищувати професійну

компетентність випускників, але й всебічно розвивати майбутнього фахівця, для якого характерними повинні бути відповідальність, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, критичність, здатність діяти по-новому, пропонувати цікаві нестандартні підходи, постійне прагнення до вдосконалення, формувати здібності не до репродуктивної, а до самостійно осмисленої і творчо сформованої поведінки.

Одним із напрямків розвитку творчих здібностей студентів є залучення особистості, яка має яскраво виражені природні задатки, до різноманітних видів діяльності, які потребують нестандартного підходу до вирішення задач. Уміння оригінально мислити, генерувати цікаві ідеї, бачити протиріччя, уміти розв'язувати проблемні ситуації, переносити набуті знання і сформовані уміння і навички у нову ситуацію є запорукою творчого результату діяльності.

Значний внесок у розробку філософських та соціологічних аспектів теорії творчості зробили М. Венгоренко. Г. Давидова, Б. Кедров, О. Клепіков, А. Коршунов, П. Кравчук, І. Кучерявий, П. Лямцев, В. Овчинніков, Л. Сохань, В. Цапок, А. Шептулін, В. Шинкарук, А. Шумілін, В. Франкл, Е. Фромм та інші.

Проблема розвитку творчих здібностей розглядалась у контексті вивчення загальних здібностей, від яких залежить успішність у багатьох видах діяльності (В. Андреєв, Л. Венгер, Н. Лейтес, І. Лернер, О. Лук, Я. Пономарьов, В. Роменець та ін.), а також спеціальних творчих здібностей, які визначають успішність у конкретних видах діяльності: технічній (В. Моляко, В. Сидоренко), музичній (О. Рудницька), образотворчій (О. Мелік-Пашаєв, О. Савенков), літературній (З. Новлянська, З. Юрченко), педагогічній (М. Гоноболін, Н. Гузій, Н. Кічук, Н. Кузьміна, М. Лазарєв, Т. Хрустальова), математичній (В. Крутецький), спортивній (Б. В'яткін) та багато інших.

У роботах В. Андрєєва, Ю. Гільбуха, В. Давидова, О. Киричука, Н. Лейтіса, А. Лука, В. Моляко, В. Рибалки, О. Савченко, С. Сисоєвої та інших висвітлюються психолого-педагогічні фактори, які сприяють розвитку творчих здібностей особистості, мотивів її творчої діяльності, розвитку творчої активності. Велику теоретичну цінність і практичну значущість у розкритті форм

і методів розвитку творчих здібностей особистості у навчально-виховному процесі являють роботи таких спеціалістів, як Ш. Амонашвілі, М. Богданович, Л. Дашевська, Н. Істоміна, Л. Кочина, С. Логачевська, В. Сухомлинський та ін. Окремі питання творчості, розвитку творчої особистості у навчально-виховному процесі висвітлено в дисертаційних дослідження І. Акуленко, О. Гришко, Л. Макрідіної, Н. Максименко, К. Маланюк.

Аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми дозволив виявити протиріччя між нагальною потребою у випускниках закладів вищої освіти, які мають високорозвинені творчі здібності, та відсутністю у педагогічній науці моделей та відпрацьованих технологій з розвитку у студентів творчих здібностей в умовах фахової підготовки.

Актуальність та визначене протиріччя зумовили вибір теми магістерського дослідження «Розвиток творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки».

Мета дослідження: визначити та теоретично обґрунтувати комплекс педагогічних умов розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки.

Об’єкт дослідження: розвиток творчих здібностей студентів.

Предмет дослідження: педагогічні умови розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки.

Відповідно до мети, об’єкту, предмету, дослідження були визначені такі **завдання дослідження**:

1. Виявити та систематизувати теоретичні підходи до розвитку творчих здібностей особистості.
2. Проаналізувати розвиток творчих здібностей студентів як педагогічну проблему.
3. Розглянути засоби та методи розвитку творчих здібностей студентів.
4. Визначити та обґрунтувати комплекс педагогічних умов розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки.
5. Експериментально дослідити стан розвитку творчих здібностей

студентів.

6. Скласти методичні рекомендації викладачам закладів вищої освіти з розвитку творчих здібностей студентів.

Методи дослідження:

– теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення і систематизація філософських психолого-педагогічних і методичних досліджень із метою з'ясування стану та перспектив проблеми дослідження;

– емпіричні: вербальний тест «Незвичайне використання» (за Дж. Гілфордом), методика «Виявлення соціальної креативності особистості» (В. Дружинін), опитувальник «Визначення типів мислення і рівня креативності» за методом Дж. Брунера, методика «Самооцінка творчих здібностей» (Е. Тунік), методика «Оцінка рівня творчого потенціалу особистості» розроблена Н. Фетіскіним та В. Козловим.

Теоретичне значення дослідження:

- уточнено сутність поняття «творчі здібності студента» як синтез його властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності;

- обґрунтовані педагогічні умови розвитку творчих здібностей студентів: організація навчання студентів у малих групах для розвитку компонентів професійно-значимих творчих здібностей; використання комплексу творчих завдань та прийомів їх вирішення; застосування інтелект-карт (індивідуальних та колективних) як багатофункціонального засобу навчання, що розвиває образне мислення, пам'ять, здатність до згортання інформації, асоціативне мислення та як ефективного способу подання інформації в навчальній та професійній діяльності;

- визначено компоненти (операційний, особистісний та оцінний), критерії (інформаційно-процесуальний, емоційно-вольовий, рефлексивно-оцінний) та показники розвитку творчих здібностей студентів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що складено

методичні рекомендації викладачам закладів вищої освіти з розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки.

Отримані результати дослідження можуть бути корисними для подальшого розвитку теоретичних і методичних засад розвитку творчих здібностей студентів, удосконалення навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. Теоретичні підходи до проблеми розвитку творчих здібностей особистості у психолого-педагогічній науці

Реформування української системи освіти відбувається у відповідності до світових тенденцій, які встановлюють пріоритет творчого розвитку, критичного мислення особистості над традиційним заучуванням знань і вмінь. Відповідно до цього змінюються традиційні підходи до змісту освіти.

Конституцією України, Законом України «Про освіту», Законом України «Про вищу освіту», Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті визначено головні напрями розвитку вищої освіти в Україні, підкреслюється соціальна роль творця нових цінностей – творчої особистості з високим рівнем духовності й загальної культури. Тому, серед завдань, які постають перед вищими навчальними закладами, є забезпечення умов формування людського капіталу, особистості, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, розвитку вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах; розвивати та реалізовувати здібності й таланти [12].

Розвиток творчих здібностей студента – нагальна проблема сучасної психолого-педагогічної науки і практики. Радикальні зміни в суспільстві є складний і тривалий процес, пов’язаний з пошуком нових шляхів, засобів здійснення перетворень в усіх сферах життєдіяльності людей. Все це зумовлює необхідність творчої участі у цьому процесі всіх членів суспільства, тому що недостатня творча активність, відсутність ефективних стимулів їх розвитку та реалізації.

Важлива роль у вирішенні проблеми розвитку творчих здібностей студентів належить організації навчання і виховання у вищих навчальних закладах, які покликані забезпечити творчий розвиток кожного. Однак, на практиці викладач не завжди використовує можливості навчальних предметів для творчості, розвитку індивідуальності студентів, їх самостійності, ініціативи, що є особливо важливим у студентському віці, коли відбувається становлення особистості.

Проблема розвитку творчих здібностей є однією з найбільш складних і найменш досліджених у психолого-педагогічній науці. Рівень розвитку здібностей залежить від багатьох чинників насамперед це: природні задатки людей; якість знань і умінь; мозкова діяльність (психомоторні і пізнавальні процеси).

Розвиток творчих здібностей у процесі навчання у закладі вищої освіти здобуває важливе значення. Очевидно, що проблема розвитку творчих здібностей студентів не може бути розв’язана без чіткого розуміння поняття творчості в цілому.

Для розкриття суті процесу розвитку творчих здібностей особистості передусім необхідно осмислити основне поняття філософії, педагогіки і психології творчості – «творчість», оскільки воно останнім часом є предметом аналізу багатьох наук – філософії, психології, педагогіки, соціології тощо.

Поняття «творчість» розглядається у філософських, психологічних, педагогічних словниках, енциклопедіях, підручниках [9; 33; 51; 52].

Одним із важливих теоретичних підходів до вивчення сутності такого складного явища як творчі здібності особистості є філософський.

В філософському словнику визначено – творчість як діяльність, яка породжує щось якісно нове, якого раніше не існувало» [53, с. 92].

Філософський словник визначає творчі здібності як «граничну концентрацію духовних сил людини, її емоцій, почуттів, уяви, фантазії, інтелекту, професійної кваліфікації, що формуються і розвиваються лише в суспільно-культурному середовищі».

У цих джерелах творчість визначається як діяльність, спрямована на створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей суспільного значення. Творчість притаманна тільки людині – суб'єкту творчої діяльності.

«Творчість – це продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення. Розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини» [9, с. 326].

Творчість являє собою здатність людини створювати з наявного матеріалу дійсності на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу нову реальність, що задовольняє різноманітним суспільним та особистим потребам [35, с. 1].

Над проблемою творчості замислювалися багато видатних людей як в стародавні століття і середньовіччя, так і в новий час.

Загальні питання творчості досліджувалися такими мислителями давнини і сучасності як Демокріт, Сократ, Платон, Арістотель, Августин, Гегель, Й.-Г. Песталоцці, Р. Луллий, Н. Кузанський, Ф. Бекон, Р. Декарт, І. Кант, Г. Гегель, Г. Лейбніц, А. Пуанкаре, Д. Пойа, Р. Хенсон, К. Поппер, Г. Сельє, Е. Крик, П. Енгельмейер, Б. Кедрів, Є. Нікітін, В. Кириллин, Г. Альтшуллер, Р. Шапіро, Ю. Саламатов, А. Шумилин, П. Щедровський і ін.

Більш глибоке дослідження питань творчості, особливостей творчої діяльності, умов формування творчої особистості почалося на межі XIX та XX ст. Великий внесок у дослідження проблем творчості внесли Г. Буш, О. Леонтьєв, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, О. Тихомиров, П. Якобсон, Л. Яценко.

Розв'язання цієї проблеми в Україні почалося з часів Ярослава Мудрого, який «залюблений в книгу, в пізнання нового, створював всі умови щодо розвитку духовного і наукового потенціалу».

Батьком української творчої думки вчені називають Феодосія Печерського, девізом творчості якого стали слова «Віруй і пізнавай». Прославилися своїм інтересом до питань творчості козаки, які прагнули до постійного духовного

вдосконалення життя у Запорізькій Січі. Проблеми розвитку творчості дорослої людини були в центрі уваги першого філософа України Г. Сковороди. Він у своїх працях підкреслював: «Єдність думок, вчинків, слова і діла, розуму і волі сприяють розвиткові всебічно розвиненої, духовної особистості, яка в подальшому буде працювати наполегливо, творчо». А досягти цього можливо за умов вивчення педагогами природних якостей особистості [24, с. 529].

Ідеї розвитку творчої особистості продовжують у своїх працях Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, яка, зокрема, наголошувала на тому, що вчитель повинен постійно працювати над розвитком творчого потенціалу учнів. Ці ідеї продовжують в своїй педагогічній спадщині Б. Грінченко, А. Макаренко, В. Сухомлинський.

У різні часи розвитку науки поняття «творчість» тлумачилося по-різному: як божественне (акт народження, творіння Космосу) і як людське (мистецтво, ремесло) у період античності; як те, що викликає перехід з небуття в небуття (Платон); як мистецтво в широкому сенсі, творче споглядання, власне як художня творчість, як процес цілеспрямованої діяльності людини на основі створення нового і перетворення того, що вже існувало (епоха Середньовіччя); як синтез свідомого і несвідомого (Шеллінг), як животворне дихання несвідомого (Ернст Гартман), як містичну інтуїцію (Бергсон), як прояв інстинктів (Фрейд). Творчість пов’язувалася з мисленням, здатністю міркувати, пізнавати, діяти активно та свідомо (Аристотель, Архімед, Геракліт Ефеський, Платон, Сократ та ін.). Творчість є виклик буття з небуття за посередництвом вольового акту божественної особистості (Августін).

У європейській філософсько-науковій традиції перші спроби виявити й описати психологічні властивості людської особистості виразно окреслюються в працях давньогрецького мислителя Аристотеля.

Перші підходи, спроби силою розуму осягнути проблему творчості знаходимо вже в філософії Стародавньої Греції. Платон (427-347 ст. до н.е.) вважав, що в основі творчості є світова Душа. Він зазначав, що творчість – поняття широке. Все, що викликає перехід від небуття в буття – творчість, і,

таким чином, створення будь-яких творів мистецтва і ремесла можна назвати творчістю, а всіх створювачів – творцями. Згідно з Платоном, є два «роди» творчості: людська і божа. Божа творчість створює вічні цінності. Творчість людинки залежить від божої іскринею визначається і обмежується відповідно часовими рамками, проявляється в творчих справах філософа, царя-правителя, державного діяча, лікаря, пророка, поета, ремісника або землероба і т.д.

За визначеннями мислителів людина від народження може мати творчі здібності, які будуть використані в її діяльності лише за умови, якщо вона особисто забажає творчо працювати. Платон, зокрема стверджував, що людина своєю творчістю може приносити моральну й матеріальну користь і собі, і державі, сприяти розвитку суспільства. Іншому випадку людина має припинити творити [32]. При цьому, великого значення надавалося досвіду людини, оскільки, на думку Аристотеля, тільки через досвід можливо досягти вищого рівня пізнавальної активності й досконалості творчої діяльності. Для пробудження й розвитку прихованих творчих якостей людини, пошуку нею нових знань і народження продуктивних ідей Сократ радив використовувати діалогічний метод, акцентуючи таким чином на необхідності розвитку комунікативних вмінь. Упродовж життя, в процесі навчання, професійної діяльності проявляються особливі здібності чи нахили людини до певного виду діяльності. Як стверджує М. Кузнецова, творча особистість творить себе сама, розкриває свої творчі здібності, рухаючись «від себе» (засвоює соціокультурний досвід, мистецтво, ремесло, предметне освоєння космосу життя) – «до себе» (усвідомлює свою самобутність, мобілізує творчі здібності), при цьому співвідносячи «світ в собі» і «себе в світі») [54].

Неперечні ідеї з проблеми творчості знаходимо в німецькій класичній філософії І. Канта, Фіхте, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха.

Якщо в античній філософії і педагогіці творчість розуміється як відкриття нового, а новизна присутня в усьому, створеному людиною, то «новизна» в інтерпретації І. Канта є чимось рідкісним і вражаючим у таємниці. «Новизна стає тут джерелом і засобом пожвавлення уваги. Творчість усе більше

суб'єктивується і з універсальної перетворюється у часткову здібність людини».

Найбільш глибоку розробку проблем творчості знаходимо в працях Гегеля (1770-1831 рр.). Гегель ототожнює поняття «розвиток» і «творчість». Разом з тим він звертає увагу на суттєві характеристики творчості: примат ідеального над матеріальним у культурно-творчій діяльності людини та обмеженість свободи творчої діяльності об'єктивною необхідністю. Гегель розглядає творчість як діяльність, що народжує світ. Діяльність проявляється як самодіяльність, тобто як діяльність, що виникла на ґрунті внутрішніх протилежностей. Гегель поділяє погляди своїх попередників Шеллінга, А. Шлегеля та ін. на природу генія, таланту. Визначальною характеристикою таланту є творча фантазія, яка має характер інстинктоподібної діяльності. Гегель заперечує природний талант до наукової діяльності, стверджуючи, що немає специфічно наукового таланту.

Повною протилежністю філософії Канта, Фіхте, Шеллінга, Гегеля в підході до проблем творчості є антропологічна філософія Л. Фейербаха. Визначальним у концепції Л. Фейербаха є зорієнтованість творчості на реальне буденне життя людини. Л. Фейербах розглядає творчість не лише в логіко-гносеологічному аспекті, а й прагне охопити її в єдності духовних (чуття, розум, душа) і життєвих явищ (воля, самоздійснення, потреба, енергія, потяги і т.д.).

Болгарський філософ Г. Гиргинов розглядає творчість у двох рівнях: перший її рівень іманентно притаманний людському мисленню і людській практиці, а другий – пов'язаний з винахідництвом, науковою творчістю тощо [22].

Творчість – це «здатність створювати будь-яку принципово нову можливість» [45].

Визначаючи творчість як суто людську діяльність, С. Сисоєва та інші небезпідставно стверджують, що «творчими є майже всі психічні процеси, створення образу, сприймання або збереження у пам'яті, не говорячи вже про мислення – це складна діяльність, у результаті якої відкидається незначуще, об'єднуються суттєві ознаки, запам'ятовується нове завдання» [41].

Творчість як мислення в його вищій формі, яке проявляється як уява і

виходить за межі відомих способів вирішення завдань» [30], нестандартне мислення, спрямоване на пошук нез'ясованого, такого, що виходить за межі стандарту, шукає невідомих шляхів, чутливе до схожості та різниці між об'єктами, знаходить декілька варіантів вирішення певної проблеми з нових позицій, відкидає відоме і застаріле (Дж. Гілфорда, Е. де Боно). Саме тому І. Бех наголошує на тому, що розум людини, зігрітий почуттям та підкріплений волею як пізнавально-емоційною цілісністю, усвідомленням хотіння, що переходить у дію, створить умови для повноцінного розвитку особистості, її свободи в оцінюванні й виборі, спонукає набувати необхідних знань та розвивати інтелектуальні й духовні здібності [2, с. 3-4], духовно самовдосконалюватися [1, с. 39].

Творчість також визначається як натхненна праця, що вимагає зосередження фізичних і духовних сил людини; як проблема існування конкретної людини (людей) у світі, як питання її особистісного досвіду, розвитку, життя; умова існування людства і все, що виходить за межі рутини, адже найголовнішою рисою творчої людини є здатність перемогти самого себе; як духовний, внутрішній вид пристрасті, інтелектуальний, емоційний і вольовий прояв таланту [47, с. 94]; задоволення сутнісних потреб (пізнавання, самовираження, самореалізації), що базується на позитивних емоціях та почуттях...» [47, с. 18]; сутність життя у світі знань і краси [48].

Творчість, за твердженням Т. Сущенко, виникає й розвивається, «як результат конкретної взаємодії всезагальних соціокультурних і особливих мікрокультурних умов, які досить унікально перетинаються з одиничними можливостями особистісно-індивідуального розкриття активності рефлексуючої особистості і функціонального розгортання психогенетичних ресурсів» [49].

Психологічний тлумачний словник» стверджує, що творчість – це «діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних або духовних цінностей» [33, с. 520].

Одним із перших авторів теорії творчості був С. Грузенберг. Але навіть він сам не зміг назвати свою теорію науковою. З його ж точки зору це скоріше було

зібрання окремих фактів та випадкових емпіричних даних, які були взяті із фізіології нервової системи, невропатології, літератури, мистецтва тощо. Це зібрання доповнювали також окремі уривки автобіографій та самоспостережень відомих на той час творців.

Я. Пономарьов, спираючись на праці С. Грузенберга, розглядає різні напрями теорії творчості: філософські, психологічні, інтуїтивні. Вчений, аналізуючи різні її визначення, доходить висновку, що незважаючи на різноманітність уявлень про творчість, багато дослідників (А. Батюшков, В. Бехтерев, П. Енгельмейєр, А. Матейко, В. Савич та ін.) вважають цю проблему комплексною. Я. Пономарьов установив зв'язки творчості із психічними якостями особистості, проаналізував структуру її психічного механізму та визначив цей феномен як «механізм розвитку», «взаємодію, що веде до розвитку» [15]. З цього випливає, що в процесі творчості реалізуються творчі здібності особистості й здійснюється їх розвиток; що перебіг процесу творчості впливає на його результат, який виражається не тільки предметно, а й у зміні самого її об'єкта.

В самому загальному вигляді творчість визначається як «механізм продуктивного розвитку» (Я. Пономарьов); «випадкова асоціація, ефект перетину подій, які раніше не пов'язувалися» (Б. Кедров); «необхідна умова розвитку матерії, утворення її нових форм, разом з виникненням яких змінюються і самі форми творчості» (Г. Батіщев); «всезагальна характеристика людини, в якій виражається суспільно перетворююча сутність людського ставлення до світу» (Г. Давидова); «активна взаємодія суб'єкта з об'єктом, в ході якої суб'єкт цілеспрямовано змінює оточуючий світ, створює суспільно значиме у відповідності з вимогами об'єктивних закономірностей» (А. Коршунов).

С. Рубінштейн, підкреслюючи суспільну значущість процесу творчості, визначав її як діяльність зі створення нового, оригінального, що входить не тільки в історію розвитку самого творця, а й у історію розвитку науки, мистецтва тощо.

Пояснюючи свою позицію з цього питання, Л. Виготський творчою

називав таку діяльність людини, яка створює щось нове, – однаково, чи буде це результатом творчої діяльності будь-якої речі зовнішнього світу, чи побудовою розуму або почуття, яке живе та виявляється в самій людині. «Творчість насправді існує не тільки там, де вона виробляє значні історичні твори, але й там, де людина уявляє, комбінує, змінює і створює щось нове, якою б частинкою не здавалось це нове порівняно з твореннями геніїв». Необхідно «розширювати досвід дитини, якщо ми хочемо створити досить міцні основи для її творчої діяльності» [58].

Вітчизняні психологи В. Моляко та О. Музика, розкриваючи сутність творчості з позицій психології, зазначають, що «під творчістю розуміють процес створення чогось нового для даного суб'єкта» [12].

Психолог А. Спіркін розглядає творчість як «розумову і практичну діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, встановлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження і перетворення матеріального світу та духовної культури...» [19].

Одним із перших психологів, які спробували знайти витоки творчості, є З. Фрейд, який під мотивами творчості бачить прагнення людини, яка увійшла у конфлікт із зовнішнім світом, реалізувати свої фантазії через вияви творчості.

В «Українському педагогічному словнику» трактування творчості як свідомої, цілеспрямованої, активної діяльності людини, спрямованої на пізнання та перетворення дійсності, створення нових,оригінальних предметів, витворів, які ніколи ще не існували, з метою вдосконалення матеріального та духовного життя суспільства. [52, с. 326]

Сучасні теоретичні підходи до розвитку творчих здібностей студентів ґрунтуються на ідеї про те, що творчість – це не вроджена риса, а навичка, яку можна розвивати.

Творчість – це створення нових моделей та втілення їх через функціональну активність в матеріальні речі або ж у матеріальні моделі – книги, малюнки і т.п. [46].

Отже, існує багато різних теорій, які пояснюють, як розвиваються творчі

здібності. Їх можна систематизувати за такими напрямками:

1) Когнітивний підхід: дивергентне мислення (здатність генерувати багато різних ідей), конвергентне мислення (здатність вибирати найкращу ідею з багатьох), гнучкість мислення (здатність переключатися з одного способу мислення на інший), оригінальність: (здатність генерувати нові та незвичайні ідеї).

2) Особистісний підхід: мотивація (прагнення до творчості та досягнення успіху), впевненість у собі: (віра у власні здібності та можливість генерувати нові ідеї), відкритість до нового досвіду: (готовність пробувати нове та ризикувати), незалежність мислення: (здатність мислити самостійно та не піддаватися тиску ззовні).

3) Соціальний підхід: заохочення та підтримка творчості, надання можливостей для творчої діяльності, цінність різноманіття та оригінальності, забезпечення зворотного зв’язку та конструктивної критики.

4) Культурний підхід: цінність творчості та інновацій, заохочення самовираження, терпимість до помилок та невдач, відкритість до нових ідей та впливів.

5) Інтегрований підхід. Цей підхід поєднує в собі елементи когнітивного, особистісного, соціального та культурного підходів. Він ґрунтується на ідеї, що творчий розвиток потребує комплексного підходу, який охоплює всі аспекти особистості та середовища.

Таким чином, творчість як спосіб саморозвитку й самореалізації особистості, в тому числі студента розглядається в тісному зв’язку з зовнішніми (суспільство, умови навчання й праці) та внутрішніми (особистісні здібності, рівень мотивації, готовності до самоактуалізації, прагнення до самореалізації та постійного саморозвитку) чинниками розвитку людини.

1.2. Розвиток творчих здібностей студентів як педагогічна проблема

Процеси демократизації і гуманізації освіти сприяють утвердженню людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкриттю її здібностей і створюють сприятливі умови для виконання основних стратегічних завдань розвитку вищої освіти.

Розвиток творчих здібностей студентів є однією з найважливіших педагогічних проблем сучасності.

У сучасному світі, який стрімко змінюється, дедалі більше цінуються креативність, нестандартне мислення, вміння генерувати нові ідеї та знаходити оригінальні рішення проблем.

Тому важливо, щоб система освіти готувала не лише фахівців з глибокими знаннями та навичками, але й творчих особистостей, які здатні до самостійного мислення та інновацій.

Актуальність цієї проблеми обумовлюється низкою факторів:

1) Зміна характеру праці: у сучасному світі все більше людей працюють у сфері, де потребується творчий підхід до вирішення проблем.

2) Зростання конкуренції: на ринку праці стає все складніше знайти роботу без наявності творчих здібностей.

3) Необхідність вирішувати глобальні проблеми: сучасне людство стикається з багатьма складними проблемами, які неможливо вирішити за допомогою традиційних методів.

Однак, на шляху до розвитку творчих здібностей студентів існує ряд проблем:

- відсутність мотивації: багато студентів не бачать сенсу в розвитку творчих здібностей, адже не розуміють, як це може допомогти їм у майбутньому.
- боязнь помилок: багато студентів бояться помилятися, що стримує їхню креативність.
- несприятливе середовище: часто система освіти не стимулює, а навпаки, пригнічує творчість студентів.
- нестача кваліфікованих педагогів: не всі викладачі володіють знаннями та методиками розвитку творчих здібностей студентів [23].

Для вирішення проблеми розвитку творчих здібностей студентів треба задіяти всі наявні і досі незадіяні можливості науки і практики і, перш за все, ті, що притаманні психології і педагогіці, всім ланкам системи освіти, а саме вузівській. За таких умов необхідно, щоб державна освітня політика була зорієнтована на підвищення професіоналізму студентів, їх готовності до формування творчої особистості дитини, всебічного її розвитку.

Без чіткого усвідомлення поняття «творча особистість» та її структури, неможливо вирішувати проблеми, пов'язані з її розвитком.

Дослідники, які розглядають сутність творчої особистості з позиції суспільно-історичного розвитку людського життя, вважають, що становлення людини як суспільної істоти, як особистості пов'язано з рушійними силами і законами розвитку людського суспільства. Людина є природною і водночас суспільною істотою. Вона посідає певне місце в системі суспільних відносин, є їх носієм, виконує певні суспільні функції.

Особистість є цілісною, її фізичні, розумові, трудові, моральні й естетичні якості взаємопов'язані.

Особистість – системна соціальна якість індивіда, яка формується у спільній діяльності та спілкуванні і характеризується його включеністю у суспільні відносини [42]. Особистість – це суб'єкт соціальних відносин та свідомої діяльності; предмет соціально-філософського дослідження (П. Лямцев); суспільна, а не психологічна категорія; соціально-філософська (загально-соціальна) теорія особистості виступає методологічною основою для всіх інших наук, які займаються дослідженням особистості (С. Рубінштейн); кожний індивід – особистість, але особистістю він виступає як носій і виразник того соціального досвіду, який, по суті, і робить його особистістю, а також тих суспільних відносин, у яких він розвивається та існує. Головне в ньому те, які суспільно значущі явища, риси і тенденції він виражає і якою мірою. Особистість є носієм соціального, але не просто соціального, а загальнозначущого, що індивід стає особистістю в процесі набуття соціального досвіду разом з іншими індивідами. При цьому основною якістю, яка визначає загально-соціальну структуру

особистості, є діяльність (Г. Смірнов); соціальна структура особистості синтезується з тих видів діяльності, в які вона включена (П. Кряжев) [8].

Фундаментом творчої особистості є її креативність, детермінантою якої виступає творча активність індивіда як нестимульована зовні пошукова і перетворююча діяльність (С. Арієті, Е. Девіс, Ф. Фарлей). Спираючись на дослідження німецьких вчених Г. Нойнера, В. Калвейта, Х. Клейна, доцільно розглядати творчу діяльність особистості як творчий процес, тобто процес, у результаті якого виникає нове творче досягнення, відсутнє у вихідних умовах [41, с.124].

Оскільки особистість – це системна якість індивіда, то творча особистість – це підсистема особистості, яка характеризується сукупністю творчих якостей індивіда, що забезпечують їй успіх у творчій діяльності.

На формування творчої особистості впливають як загально-соціальні, так і конкретно-соціальні закономірності, обумовлені конкретно,історичними умовами суспільного розвитку, а процес становлення творчої особистості конкретного індивіда має свої специфічні закономірності; загально-соціальний, конкретно-соціальний і індивідуально-соціальний аспекти, що впливають на формування творчої особистості, знаходяться в діалектичній єдності і виступають як загальне, особливе і одиничне; творча особистість розвивається і формується у творчій діяльності та спілкуванні і характеризується ступенем соціально,активної включеності у суспільні відносини.

Отже, поняття «творча особистість» пов`язане зі змістом таких категорій психології, як задатки, можливості, здібності.

Творча особистість – це, з одного боку, суб’єкт творчих соціальних відносин і свідомої творчої діяльності, а з іншого – причина творчої діяльності та соціально,творчих значущих дій, що здійснюються в певному соціальному середовищі [41, с. 124-125].

В. Моляко вважає однією з основних якостей творчої особистості прагнення до оригінальності, до нового, заперечення звичного, а також високий рівень знань, умінь аналізувати явища, порівнювати їх, стійкий інтерес до певної

роботи, порівняно швидке і легке засвоєння теоретичних і практичних знань у цій галузі, систематичність і самостійність у роботі [25].

У роботах В. Андрєєва подається найбільш інтегративний підхід до визначення творчої особистості, який дозволяє провести оцінювання та самооцінювання рівня її сформованості. Автор пропонує цілісний підхід до діагностики й розвитку творчих здібностей особистості в процесі її виховання і самовиховання. При цьому в основі розвитку творчих здібностей особистості вчений розглядає педагогічне протиріччя, його діалектичний аналіз і вирішення. За таких умов визначаються блоки мотиваційної спрямованості особистості на творчу діяльність: інтелектуально-логічні, інтелектуально, евристичні, комунікативно-творчі та здібності до самоуправління, моральні й індивідуальні якості, які значною мірою сприяють успіху у творчій діяльності. Основним недоліком класифікації В. Андрєєва є те, що в розробленій структурі творчих здібностей розглядаються як ті якості особистості, які ми розуміємо під терміном власне «здібності» (наприклад, здібності до аналізу, синтезу, порівняння тощо), так і особистісні утворення особистості, її потреби та мотиви, які теж відносяться автором до блоків «здібності» [42].

Широке вживання в звичайному і спеціально-науковому словниках терміну «творчі здібності», як і багатьох інших сполучень із словом «творчий» досить довільне та умовне.

У психології зроблена спроба дати класифікацію поняттям здібності, обдарованість і талант за єдиним критерієм – успіх в діяльності.

Дослідники проблеми творчості, коли розглядають процеси навчання і виховання, часто використовують термін творчі здібності, які розуміють широко, як синтез властивостей і особливостей особистості, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і обумовлюють рівень її результативності.

Проблемі розвитку творчих здібностей та наукових підходів до цієї проблеми присвячена значна кількість досліджень педагогів та психологів. Їх аналіз дозволяє зробити висновок про відсутність єдиної точки зору на зміст

поняття творчі здібності.

О. Лук виділяє такі творчі здібності: вміння бачити проблему, здібності до перенесення досвіду, гнучкість мислення, легкість генерування ідей, здібності до доопрацювання, здібності передбачування. Вони можуть бути вродженими або розвиватися протягом життя. Орієнтація навчально-виховного процесу на розвиток творчих здібностей, студентів відповідає як їх особистим інтересам, так і інтересам суспільства. Проблема розвитку творчості і творчих здібностей в наші дні, стає дедалі актуальнішою [15].

Синтез понять «здібності» і «творчість» зумовив робоче визначення творчих здібностей як комплексу індивідуально-психологічних властивостей особистості, що є суб'єктивними умовами успішного виконання творчої діяльності.

Творчість – це розумова й практична діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, виявлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження і перетворення матеріального світу або духовної культури; якщо ж він новий лише для його автора, то новизна суб'єктивна і не має суспільного значення.

Аналіз теоретичних досліджень дозволив визначити розуміння інтегративного характеру творчих здібностей, в якому переплітаються мотиваційні, когнітивні, евристичні, операційні та інші чинники.

Стосовно навчально-творчої діяльності в психолого-педагогічній науці виділені такі укрупнені компоненти творчих здібностей особистості:

- мотиваційно-творча активність і спрямованість особистості;
- інтелектуально-логічні здібності;
- інтелектуально-евристичні, інтуїтивні здібності;
- світоглядні властивості особистості;
- моральні якості, які сприяють успішній навчально-творчій діяльності;
- естетичні якості;
- комунікативно-творчі здібності;
- здібності до самоуправління особистості своєю навчально-творчою

діяльністю [42].

Творчі здібності – особливий вид розумових здібностей, що виражається в умінні продовжувати розумову діяльність за межами того, що вимагають, відхилятися в процесі мислення від традиційних норм і генерувати різноманітні оригінальні ідеї, знаходити способи їх практичного вирішення. У школярів творчі здібності проявляються в нестандартності, нешаблонності вирішення запропонованих їм завдань [57].

До складу творчих здібностей студентів входять:

- креативність: здатність генерувати нові ідеї та оригінальні рішення проблем;
- уява: здатність створювати образи та уявлення, які не ґрунтуються на реальному досвіді;
- фантазія: здатність до вільного та нестримного вигадування;
- інтуїція: здатність до розуміння чогось без свідомого обґрунтування;
- нестандартне мислення: здатність дивитися на речі з різних точок зору;
- гнучкість мислення: здатність швидко переключатися з одного способу мислення на інший;
- асоціативне мислення: здатність встановлювати зв’язки між різними предметами та явищами;
- емоційна чутливість: здатність глибоко відчувати емоції себе та інших людей;
- перцептивна чутливість: здатність чітко та тонко сприймати навколишній світ;
- вольові якості: здатність до самостійного прийняття рішень, доведення справ до кінця, подолання труднощів.

Основними показниками творчих здібностей є швидкість і гнучкість думки, оригінальність, допитливість, точність і сміливість. Швидкість думки – кількість ідей, яка виникає за одиницю часу. Гнучкість думки – здатність швидко й без внутрішніх зусиль переключатися з однієї ідеї на іншу. Оригінальність – здатність до генерації ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, до

парадоксальних, несподіваних рішень. Допитливість – здатність дивуватися; відкритість та інтерес до всього нового. Сміливість – здатність приймати рішення в ситуаціях невизначеності, не лякатися власних висновків і доводити їх до кінця, ризикуючи особистим успіхом і репутацією [14, с. 35].

Г. Селевко зазначає, що творчі здібності особистості полягають в уміннях: самостійного бачення проблем, критичного, аналітичного мислення, перенесення знань, умінь, навичок у нову ситуацію. Однак відзначені риси творчої діяльності не завжди бувають вроджені. Їх можна цілеспрямовано формувати з допомогою спеціальних технологій. Необхідно виявляти й розвивати творчі здібності учнів, долучати до різноманітної творчої діяльності та навчати їх такому процесу [21, с. 19].

За визначенням американського психолога Е. Фрома, творчі здібності – «це здатність дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях; це спрямованість на відкриття нового і здатність глибокого усвідомлення свого досвіду» [34].

Думки вчених щодо творчих здібностей також розходяться. Психолог К. Платонов характеризує творчість як «мислення в його найвищій формі, яке виходить за межі необхідного для розв’язання задачі вже відомими способами» [16, с. 93].

Апріорі виступає Є. Єфімов, який твердить, що творчість поєднує різні види діяльності та складається з багатьох соціальних, економічних, психологічних чинників, охоплюючи широке коло моральних проблем та норм. В основі розуміння творчості лежить діалектичний метод пізнання таперетворення дійсності [11].

С. Сисоєва виходить з розуміння творчих здібностей особистості, які утворюють категорію психології і характеризуються як психологічні особливості людини, від яких залежить набування знань, умінь і навичок [40, с. 57].

Розвиток творчих здібностей проходить як мінімум дві фази (за В. Дружиніним):

1) розвиток первинної «креативності» як загальної творчої здібності,

неспеціалізованої по відношенню до певної галузі людської життєдіяльності. Сензитивний період цього етапу наступає в 3-5 років. У цей час наслідування дорослого як креативного зразка, можливо, і є основою механізму формування творчих здібностей;

2) загальна «креативність» формується в період підліткового і юнацького віку (від 13 до 20 років) [28].

На основі загальної формується «спеціалізована» креативність: здатність до творчості, що пов'язана з певною сферою людської діяльності. На цьому етапі значну роль відіграє професійний зразок, підтримка родини, однолітків. Але головне, що юнак визначає для себе «ідеальний зразок» творця, якого він прагне наслідувати. Друга фаза закінчується тим, що індивід або затримується на фазі наслідування назавжди, або ж переходить до оригінальної творчості [7].

З метою розвитку творчих здібностей студентів В. Андрєєв формулює принцип діалектичної єдності й оптимальної взаємодії на усвідомлювані (логічні) і неусвідомлювані (інтуїтивні) процедури навчально-творчої діяльності. Правила реалізації цього принципу находять відображення у процесі: педагогічного керівництва навчально-творчою діяльністю, яку необхідно періодично стимулювати і впливати як на свідомі, так і несвідомі процедури психічної діяльності студентів; стимулювання інтуїції з використанням евристичних вказівок, прийомів аутотренінгу і релаксації, функціональної музики тощо; стимулювання логічних процедур діяльності студентів з орієнтацією на використання логічних прийомів аналізу, порівняння, узагальнення, класифікації, опису, визначення, пояснення, доведення тощо [22].

Б. Нікітін поділяє здібності на виконавські та творчі, досліджує залежність продуктивності виконавської та творчої діяльності від часу формування здібностей, вводить поняття «асінхромату», від якого суттєво залежить динаміка розвитку творчих здібностей [27].

І. Канєвська в структурі творчих здібностей виділяє здібності до продуктивної уяви, нестандартного асоціативного мислення, фантазії, інтуїції [55].

Б. Теплов під творчими здібностями розумів певні індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої, які не зводяться до готівкового, наявного вже у людини запасу навичок і знань, а обумовлюють легкість і швидкість їх придбання [10].

Л. Большакова творчі здібності визначає як складну особисту якість, що відбиває здатність людини до творчості в різних сферах життєдіяльності, а також дозволяє надавати підтримку у творчій самореалізації іншим людям. Це висока ступінь захопленості, інтелектуальної активності, пізнавальної самодіяльності особистості [3, с. 6].

І. Волощук, досліджуючи структуру творчих здібностей (під творчими здібностями він розуміє «сукупність психічних якостей індивідуума, які у своїй єдності є запорукою успішного розв'язання ним творчих задач», визначає такі критерії творчої особистості:

1) спостережливість, яка виявляється в здатності помічати в об'єкті сприймання малопомітні, але суттєві деталі;

2) уява, що допомагає бачити предмети і явища об'єктивного світу під різними кутами зору, відкриває шлях до використання їх у нестандартних, незвичних ситуаціях;

3) мислення, яке характеризується такими ознаками, як швидкість, гнучкість, оригінальність і точність;

4) цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, активність [7].

На підставі проаналізованих досліджень можна стверджувати, що здібності – це стійкі індивідуально-психологічні властивості особистості, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності. Задатки як анатомо-фізіологічні особливості мозку і нервової системи є природною основою виникнення й функціонування здібностей, але з поняттям «здібності» не ототожнюються.

В загальнотеоретичному плані вченими обґрунтована необхідність і механізми розвитку творчих здібностей у процесі навчання й виховання.

Творчі здібності студентів проявляються в різних видах діяльності:

1. Навчальна діяльність: оригінальне виконання завдань, нестандартні відповіді на запитання, активна участь у дискусіях.

2. Науково-дослідницька діяльність: висування нових гіпотез, розробка нових методів дослідження, отримання оригінальних результатів.

3. Художня діяльність: створення творів мистецтва, які відрізняються оригінальністю та виразністю.

4. Технічна діяльність: винахідництво, конструювання, раціоналізація виробництва.

5. Повсякденна діяльність: нестандартні рішення побутових проблем, оригінальні ідеї в одязі, кулінарії, дизайні.

6. Розвиток творчих здібностей студентів є важливим завданням сучасної освіти, адже саме творчі люди здатні досягати успіху в будь-якій сфері діяльності.

Аналіз теоретичних досліджень дозволив визначити розуміння інтегративного характеру творчих здібностей, в якому переплітаються мотиваційні, когнітивні, евристичні, операційні та інші чинники.

На основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених можна підкреслити, що прояв і становлення творчих здібностей є невіддільними від розвитку і розвиненості інших ознак особистості, серед яких дослідники виділяють: сміливість, незалежність суджень, схильність до заперечення звичного, оригінальність, розумову відкритість, чутливість до нового та незвичного, високу толерантність до невизначених ситуацій, ініціативність, інтенсивну пошукову мотивацію, схильність до самоактуалізації. У цьому контексті творчі здібності розглядаються як постійна і впевнена готовність особистості до самостійної пошукової діяльності, до прийняття самостійних рішень у невизначених чи складних ситуаціях, позитивна пізнавальна активність.

Отже, в реалізації творчих здібностей студентів важливими є соціальні умови, тобто умови, що сприяли б розкриттю, а потім і реалізації творчих здібностей молоді.

З огляду на вище означене, розвиток творчих здібностей студентів розуміємо як синтез їх властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності.

Розвиток творчих здібностей студентів – це комплексна проблема, яка потребує комплексного вирішення. Важливо, щоб усі учасники освітнього процесу – викладачі, адміністрація, батьки – розуміли важливість цієї проблеми та спільно працювали над її вирішенням. Тільки спільними зусиллями можна створити умови, які б стимулювали творчу активність студентів, заохочували їх до генерування нових ідей та нестандартного мислення, формували з них творчих особистостей, які здатні досягати успіху в будь-якій сфері діяльності.

1.3. Засоби та методи розвитку творчих здібностей студентів

Розвиток творчих здібностей студентів є важливим завданням сучасної освіти, адже саме творчість дає можливість генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення проблем та адаптуватися до мінливих умов життя.

Огляд психолого-педагогічної літератури дозволяє виділити деяку сукупність ознак, що розкривають сутність навчально-творчої діяльності, орієнтованої на розв’язання навчальних проблем, творчих задач і завдань. Навчально-творча діяльність – педагогічно керована діяльність, але педагогічне керування здійснюється переважно на основі засобів непрямого та перспективного керування [26]. Успішність навчально-творчої діяльності часто залежить не тільки від рівня розвитку формально-логічних (усвідомлених), але й від евристичних, інтуїтивних (не завжди усвідомлених) процедур інтелектуальної діяльності (Я. Пономарьов).

Навчально-творча діяльність – це один із видів навчальної діяльності, спрямований на розв’язання навчально-творчих завдань, що здійснюється переважно в умовах застосування педагогічних засобів непрямого або

перспективного управління, орієнтованих на максимальне використання самоуправління особистості, результат якої має суб'єктивну новизну, значущість, прогресивність для розвитку особистості та, особливо, її творчих можливостей. Залежно від домінування інтуїтивних і логічних процедур діяльності можуть бути виділені два види навчально-творчої діяльності: інтуїтивно-евристична та нормативно-логічна [31].

Навчально-творчі завдання в навчальному процесі можуть використовуватися з метою розвитку творчих здібностей особистості, опанування нових знань, розумових і практичних умінь, діагностики творчих здібностей особистості, контролю знань і вмінь, актуалізації знань, умінь.

Реалії сьогодення вимагають розробки більш динамічного та гнучкого підходу до визначення змісту, цілей і завдань навчання, добору методів навчання, організаційних форм та засобів навчання.

Тому, організація навчального процесу, спрямованого на розвиток творчих здібностей студента, передбачає цілеспрямоване, науково обґрунтоване конструювання змісту навчання, його дидактичного забезпечення, форм контролю і методів стимулювання творчої навчальної діяльності студентів.

Зазначимо, що у педагогічній науці існує багато засобів та методів, які можна використовувати для розвитку творчих здібностей студентів. Їх можна поділити на кілька груп:

1. Інтерактивні методи навчання:

Метод мозкового штурму: колективне генерування ідей без критики.

Метод дискусії: обговорення певної теми з різних точок зору.

Метод рольових ігор: моделювання реальних ситуацій з виконанням певних ролей.

Метод проектної діяльності: самостійна робота над проектом, що має чітко окреслену мету та результат.

2. Проблемні методи навчання:

Вирішення проблемних задач: пошук шляхів вирішення складних задач.

Дослідницька діяльність: самостійне вивчення певної теми з

використанням наукових методів.

Вивчення суперечливих питань: аналіз різних точок зору на певну проблему.

3. Творчі завдання:

Написання віршів, оповідань, сценаріїв.

Малювання, створення фотографій, відео.

Компонування музики, танцю.

Винахідництво, конструювання.

Творчі дослідження.

4. Створення сприятливого середовища:

Заохочення до творчості: викладачі та адміністрація повинні заохочувати студентів до творчості, не боятися помилок та ризикувати.

Підтримка атмосфери поваги та довіри: студенти повинні відчувати себе вільно, щоб висловлювати свої ідеї та думки.

Наявність ресурсів: студенти повинні мати доступ до необхідних ресурсів для творчої діяльності, таких як бібліотеки, лабораторії, комп'ютерні класи.

5. Використання інформаційних технологій:

Комп'ютерні програми для творчості: графічні редактори, музичні редактори, програми для написання сценаріїв.

Онлайн-ресурси: сайти з творчими завданнями, форуми для обміну ідеями, онлайн-курси.

Соціальні мережі: спілкування з іншими творчими людьми, участь у онлайн-спільнотах.

Серед найбільш ефективних засобів та методів розвитку творчих здібностей студентів можна виділити наступні:

1. Сприяння самовираженню: стимулювання студентів до вираження власної думки та уявлень через написання творчих робіт, створення проектів, участь у виставках, конкурсах тощо.

2. Розвиток креативного мислення: навчання студентів аналізувати інформацію, виділяти головне, шукати нетрадиційні підходи до вирішення

проблем.

3. Стимулювання самостійності: допомога студентам розвивати власну креативність та самостійність у прийнятті рішень.

4. Проектна діяльність: виконання студентами творчих проектів, які дають можливість застосовувати отримані знання на практиці та розвивати власні творчі вміння.

5. Методи активного навчання: використання групових проектів, дискусій, ігор, кейс-методу, менторства тощо.

6. Проведення майстер-класів та тренінгів з творчої діяльності: це може бути участь у мистецьких виставках, майстер-класах від відомих художників та дизайнерів.

Ці методи допомагають розвивати творчі здібності студентів, сприяють їхньому самовираженню та росту.

Важливо зазначити, що не існує універсального засобу чи методу розвитку творчих здібностей, який би підходив усім студентам.

Вибір методів повинен ґрунтуватися на:

- віці та індивідуальних особливостях студентів;
- специфіці навчального предмета;
- цілях та завданнях навчання.

Головне – це створити умови, які б стимулювали творчу активність студентів, заохочували їх до генерування нових ідей та нестандартного мислення.

Розвиток творчих здібностей особистості буде йти ефективніше, якщо систематично через відбір і реалізацію цілей, змісту, методів і форм організації різних видів навчально-творчої діяльності буде здійснюватися періодична релаксація і мобілізація творчих здібностей особистості. Важливо й те, що потрібна не загальна, а періодична мобілізація, і на цій основі – подолання труднощів у різних видах творчої діяльності студентів. Але постійна напруга може і часто призводить до перевантаження, тому необхідна і періодична релаксація в діяльності студента [41].

Реалізація цього принципу може бути досягнута різними прийомами: варіюванням рівня складності різних етапів вирішення навчально-творчих завдань і задач, регламентуванням часу на виконання окремих етапів завдань, уведенням проблемності у діяльність. Можливості цього принципу в підвищенні ефективності навчання і виховання отримали теоретичне обґрунтування й експериментальну перевірку в дослідженнях С. Лібіх.

Сучасна система підготовки спеціалістів поки що мало орієнтує педагогів на використання резервних можливостей студента, стимулювання його творчих здібностей, оскільки часто вибрана ним система методів навчання не відповідає творчій індивідуальності студента.

Для того щоб успішно реалізувати завдання, що виникають у процесі професійної діяльності, необхідно не лише чітко усвідомити мету розробки того чи іншого об’єкта, мету тієї чи іншої проблеми, а й оволодіти методами їх виконання.

Методи навчання – це способи спільної діяльності викладачів і студентів, спрямовані на розв’язання навчальних завдань. Причому між способами діяльності викладача і способами діяльності студентів існує тісний взаємозв’язок і взаємовідповідність. Методи навчання поділяються на загальні та спеціальні [38].

Правильний підбір методів відповідно до мети та змісту навчання сприяє розвитку пізнавальних здібностей студентів, озброєнню їх уміннями й навичками використовувати здобуті знання на практиці, готує студентів до самостійного набуття знань, формує їхній світогляд.

Нетрадиційні форми та методи пробуджують у студентів інтерес до навчання й пізнання, оскільки, як зауважує А. Вербицький, за допомогою них можна досить ефективно вирішувати цілий ряд завдань, що не завжди вдається під час традиційного навчання, а саме:

- формувати не тільки пізнавальні, а й професійні мотиви та інтереси;
- виховувати системне мислення фахівців, яке полягає у цілісному розумінні не тільки природи й суспільства, а й себе, свого місця у світі;

- давати цілісне уявлення про професійну діяльність і її фрагменти;
- навчати колективної розумової і практичної роботи, формувати уміння й навички соціальної взаємодії та спілкування, індивідуального й сумісного прийняття рішень;
- оволодівати методами моделювання [44].

Як зазначалося вище, методи навчання відображають закономірності та різноманітність видів діяльності і дій педагога та студента.

Ми виділяємо такі методи навчання для розвитку творчих здібностей студентів:

1. Пояснювально-ілюстративний (бесіда, екскурсія, лекція, робота з літературою).

2. Репродуктивний (складання за зразком або за кресленням, виготовлення по пам’яті).

3. Алгоритмічний (алгоритми розв’язання винахідницьких задач).

4. Евристичний (раптовий пошук, організуючі поняття, контрольні питання).

5. Дослідницький (спостереження, аналіз-синтез, індукція-дедукція, абстрагування, конкретизування, узагальнення).

Кожен із цих методів може бути використаний у різних формах: масовій, груповій, індивідуальній.

Велику результативність мають методи активного (інтерактивного) навчання. До методів інтерактивного навчання відносять: метод синектики, ділові ігри, дискусії, семінари та інші. У працях зарубіжних педагогів цей новий підхід має назву «навчання за методом участі», «кооперативне навчання», коли створюється можливість обговорення кожної проблеми, доведення аргументування власного погляду. Незважаючи на різні назви та підходи, активне (інтерактивне) навчання у вищій школі передбачає, передусім, докорінно змінити методичні стереотипи викладачів.

Ми погоджуємося з Г. П’ятаковою, яка зазначає, що введення в сучасні навчальні заклади України інтерактивних методик у викладанні фахових

дисциплін дає можливість докорінно змінити ставлення до об’єкта навчання, перетворивши його на суб’єкт, тобто зробити студента співавтором своєї лекції, семінарського заняття тощо [29].

Найефективнішим видом навчальної діяльності у розвитку творчих здібностей є виконання реальних завдань з розробкою конкретних рекомендацій щодо високотехнологічного виробництва і конкурентоздатності послуг. Вважаємо, що при виборі форм і методів навчання на теоретичному і практичному етапах професійного навчання потрібно враховувати сучасні тенденції реформування освіти, вимоги освітнього стандарту, аналіз професійної діяльності майбутнього фахівця за умови творчого застосування професійних знань і умінь на конкретних виробничих посадах.

Така підготовка забезпечуватиме здатність до самостійного прийняття нестандартних професійних рішень, ефективного розв’язання майбутнім фахівцем сфери послуг складних завдань технологічної діяльності.

Отже, розвиток творчих здібностей студентів – це інвестиція в їхнє майбутнє, адже саме творчі люди здатні досягати успіху в будь-якій сфері діяльності.

Таким чином, наведений теоретичний аналіз дозволяє констатувати, що проблема розвитку творчих здібностей є однією з найбільш складних і найменш досліджених у психолого-педагогічній науці.

Важлива роль у вирішенні проблеми розвитку творчих здібностей студентів належить організації навчання і виховання у закладах вищої освіти, які покликані забезпечити творчий розвиток кожного. Однак, на практиці викладач не завжди використовує можливості навчальних предметів для творчості, розвитку індивідуальності студентів, їх самостійності, ініціативи, що є особливо важливим у студентському віці, коли відбувається становлення особистості.

Розвиток творчих здібностей студентів розуміємо як – це синтез їх властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності.

Заклад вищої освіти має навчити всіх студентів творчо підходити до вирішення поставлених перед ним завдань: навчальних, наукових, виробничих, організаційних та інших.

Увесь навчальний процес повинен бути направлений на розвиток творчих здібностей студентів, самостійного мислення, вміння працювати самостійно і охоплювати всі види мовленнєвої діяльності.

Отже, в реалізації творчих здібностей молоді важливими є соціальні умови, тобто умови, що сприяли б розкриттю, а потім і реалізації творчих здібностей молоді.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1. Педагогічні умови розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, а також приєднання України до європейського освітнього простору основним завданням вищої школи є підготовка конкурентоздатних, мобільних на ринку праці фахівців, які впевнено орієнтуються у професійній сфері, уміють об'єктивно оцінити ситуацію та прийняти правильне рішення в умовах постійного розвитку в сучасному світі нових інформаційних технологій, здатні швидко адаптуватися для реалізації власного творчого потенціалу та задоволення професійних амбіцій.

Як зазначив В. Кремень, реформа в освіті «має передбачати зміни не тільки організаційного, а й сутнісного характеру. …Ми повинні готувати інноваційну людину, а отже – не треба абсолютизувати знання як єдиний критерій оцінювання якості освіти» [18].

Професійна підготовка студента – тривалий процес формування його не лише як фахівця, а і як особистості. Освіта є необхідною умовою для підготовки спеціалістів у будь-якій галузі, вихідний момент для професіоналізму, високого рівня і якості виконання дій спеціалістом у сукупності з індивідуально-особистісними рисами.

Одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є розвиток творчих здібностей, формування активної, ініціативно-творчої, компетентної особистості студента, здатного до творчої самореалізації й постійного фахового самовдосконалення.

В сучасних педагогічних дослідженнях, пов'язаних з розвитком творчих

здібностей студентів, одним з аспектів, що викликають найбільший інтерес, є виявлення, обґрунтування і перевірка педагогічних і дидактичних умов, що забезпечують успішність здійснюваної діяльності.

Загально-педагогічні умови розповсюджуються на весь навчально-виховний процес і можуть підвищити ефективність творчого розвитку студентів у будь-якій педагогічній системі.

Дотримання дидактичних умов передбачено лише у навчальному процесі, оскільки вони є змістовою характеристикою компонентів, які утворюють локальну систему навчання, спрямовану на розвиток творчих здібностей у процесі навчальної діяльності.

Для цього необхідно створити відповідні педагогічні умови розвитку творчих здібностей студентів в процесі організаційної навчальної діяльності в вищих навчальних закладах.

Педагогічні умови в контексті нашого дослідження – це своєрідний фундамент процесу розвитку творчих здібностей й особистісного та професійного саморозвитку студентів.

Обґрунтовуючи педагогічні умови, з’ясуємо, яким чином тлумачать поняття «умова» та «педагогічна умова» наукові джерела.

Педагогічні умови – це сукупність заходів в процесі навчання, реалізація яких приводить до досягнення тих чи інших цілей навчання і розвитку студента [56].

У тлумачному словнику української мови зазначається, що умова – це необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь.

Під педагогічними умовами розуміються обставини, що сприяють розвитку людини, формуванню її особистості та забезпечують ефективне й цілісне здійснення навчально-виховного процесу.

Вдалим, на наш погляд, є психолого-педагогічне тлумачення «умови» Л. Виготського як сукупності об’єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних засобів його реалізації, за яких можливе успішне

розв’язання поставленого педагогічного завдання. У цьому контексті умова постає в ролі динамічного регулятора інформаційних, особистісних, психологічних і педагогічних чинників навчання [50] умови – це обставини, від яких залежить наявність чи зміна чого-небудь, зумовленого ними. Ю. Бабанський, проаналізувавши закономірності педагогічного процесу, зробив висновок, що його ефективність залежить від умов, у яких він відбувається. Педагогічні умови – це необхідні й достатні обставини, що впливають на ефективність навчально-виховного процесу [20].

Педагогічними умовами називають зовнішні обставини, які суттєво впливають на перебіг педагогічного процесу, що передбачає досягнення успішного результату процесу навчання, та спрямовані на підвищення ефективності педагогічної діяльності. На думку вчених В. Белікова й В. Кондруха, неможливо звести умови «тільки до зовнішніх обставин, до сукупності об’єктів, які впливають на процес, тому що формування особистості являє собою єдність суб’єктивного й об’єктивного, внутрішнього й зовнішнього, сутності й явища» [4].

М. Звєрєва під педагогічними умовами розуміє змістову характеристику компонентів (зміст, організаційні форми, засоби навчання та характер взаємин між об’єктом та суб’єктом навчання), що конструюють педагогічну систему [17].

С. Гончаренко визначає педагогічні умови як сукупність заходів (об’єктивних можливостей) педагогічного процесу [9].

У «Великому тлумачному словнику» поняття «умова» визначається як необхідна обставина, що уможливлює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [5].

А. Семенова, В. Стасюк розглядають «педагогічні умови» як обставини за яких відбувається продуктивний цілісний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей [43, с. 243]

Як зазначає А. Найн, педагогічні умови – це сукупність об’єктивних можливостей змісту, форм, методів, прийомів, засобів педагогічного управління

та матеріально-просторового середовища, що забезпечують успішне вирішення поставлених і спроектованих завдань. Умову визначають і як фактор (латинське factor – чинник), тобто рушій, причину будь-якого процесу, як необхідну обставину, що вможливлює здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь, що стає причиною-явищем, що породжує інше явище та прогнозує його специфіку, слугує підставою для дій, спонукою, мотивом, що зумовлює певні вчинки [39].

Таким чином, на нашу думку, педагогічні умови розвитку творчих здібностей студентів в умовах організаційної навчальної діяльності – це комплекс спеціально створених обставин, цілеспрямовано організованих заходів та видів діяльності, змін традиційного перебігу навчального процесу, який позитивно впливає на хід цього педагогічного процесу та якість прикінцевих результатів – з метою забезпечення найефективнішого розкриття творчих здібностей і професійних умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Аналіз сучасних підходів до розвитку творчих здібностей за умов навчання, аналіз проблем методичного забезпечення розвитку творчих здібностей майбутніх спеціалістів у системі вищої освіти дозволили нам визначити наступні педагогічні умови для ефективного розвитку професійно-значимих творчих здібностей студентів:

1. Організація навчання студентів у малих групах для розвитку компонентів професійно-значимих творчих здібностей.

2. Використання комплексу творчих завдань та прийомів їх вирішення.

3. Застосування інтелект-карт (індивідуальних та колективних) як багатофункціонального засобу навчання, що розвиває образне мислення, пам’ять, здатність до згортання інформації, асоціативне мислення та як ефективного способу подання інформації в навчальній та професійній діяльності.

Теоретично обґрунтуємо виділені педагогічні умови.

Перше умова. Організація навчання студентів у малих групах для розвитку компонентів професійно-значимих творчих здібностей.

Структурування малих груп здійснюється на основі врахування побажань студентів із застосуванням методу соціометрії для створення доброзичливої атмосфери співробітництва та доповнюється викладачем за критерієм низьких комунікативних навичок для досягнення гетерогенності складу малої групи, що створює пізнавальну нерівновагу, стимулюючу творчість, пізнавальну та соціальну.

Наступним етапом структурування є розподіл функцій-ролей між учасниками малої групи, характерних для студента в інноваційній діяльності: координувати діяльність робочої групи, аналізувати її ефективність, знаходити консенсус і зводити разом зроблене робочою групою і на цій основі приймати ефективне рішення [37]. У процесі навчання кожен студент виконує по черзі функції керівника, контролера (засвоєння знань, рівня розуміння), шукача консенсусу, протоколіста з опорою на сформульовані обов'язки.

З метою підвищення ефективності роботи студентів у малих групах та дисциплінувати дискусії варто використовувати такі прийоми модерації:

- прийоми, спрямовані на посилення концентрації уваги, що розвивають емоційно-вольовий компонент;
- прийоми структуризації індивідуальної відповідальності, що розвивають мотиваційний компонент професійно значимих творчих здібностей;
- прийом візуалізації інтелектуального продукту, створеного в результаті колективної діяльності, що розвиває здібності як складової креативного компонента: організувати та узагальнити інформацію, запропоновану студентами та здатність розробляти стратегії, спираючись на творчий потенціал всього колективу;
- ведення «щоденника групи», що розвиває рефлексивні здібності.

В результаті даної діяльності робота в малій групі є не просто виконання кожним учасником своєї частини обов'язків, а саме співробітництво всередині малої групи та розвиває творчі здібності студентів.

Друга умова. Використання комплексу творчих завдань та прийомів їх вирішення.

Для успішного використання комплексу творчих завдань та прийомів, їх вирішення для розвитку творчих здібностей студентів необхідне дотримання низки вимог щодо його організації:

- послідовність вивчення, коли спочатку відбувається освоєння прийомів та відпрацювання їх у спеціальних вправах для досягнення швидкості та цілеспрямованості у їх використанні, а потім вони застосовуються у ширшому навчальному контексті або обговоренні поточних проблем;

- вимога дотримання заздалегідь визначених тимчасових рамок під час роботи над даними прийомами, що допоможе уникнути пасивної, марної дискусії та утримує обговорення у межах заданої теми, спрямовуючи на суть справи;

- ведення реєстраційного журналу студентом, який виконує обов'язки протоколіста для розвитку здатності організувати та узагальнити інформацію, яку пропонують інші учасники.

Відібрані прийоми можна скомпонувати у три групи.

1. Прийоми концентрації уваги, розширення сприйняття, що дозволяють провести постановку проблеми та її аналіз.

2. Прийоми пошуку інформації, що бракує, що дозволяють виявити всілякі наслідки будь-якої діяльності, виявити, що пропущено при розгляді будь-якої проблеми і т.д.

3. Прийоми нестандартного мислення для створення нових ідей.

Ці прийоми сприяють розвитку креативного компонента творчих здібностей студентів.

Третя умова. Застосування інтелект-карт (індивідуальних та колективних) як багатофункціонального засобу навчання, що розвиває образне мислення, пам'ять, здатність до згортання інформації, асоціативне мислення та як ефективного способу подання інформації в навчальній та професійній діяльності.

Інтелект-карти використовуються як багатофункціональний засіб навчання, так як:

- складання колективних інтелект-карт дозволяє обмінюватися

інформацією, сприймати інформацію інших, її долучати, вбудовувати свою інформацію у загальну; тобто забезпечується синергетичний ефект знань, здібностей, асоціацій;

- підготовка виступів із опорою на інтелект-карту дозволяє створити ефективну презентацію у майбутній діяльності;

- візуалізація ідей малої групи забезпечує ефективну комунікацію групи (забезпечується об'єктивність та рівна участь всього колективу, дозволяє бачити внесок кожного учасника групи);

- ведення протоколу ідей малої групи розвиває можливості організувати та узагальнити інформацію, пропоновану студентами;

- анотування та конспектування дозволяє імітувати способи виконання завдань студента під час роботи з великим потоком різноманітної інформації для прийняття ефективного рішення.

Отже, розвиток творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки є актуальним і це необхідно враховувати під час організації фахової підготовки студентів в спеціально створених педагогічних умовах університету.

2.2. Визначення стану розвитку творчих здібностей студентів

Проблема творчої обдарованості стає усе більш і більш актуальною в сучасному суспільстві. За останні 2-3 роки потік інформації, присвяченої різним питанням психології творчості, виріс у кілька разів. Але, незважаючи на значну популяризацію, багато аспектів проблеми залишаються невирішеними.

Сучасна соціальна ситуація загострила специфічні проблеми, які стоять перед системою вищої освіти у напрямку розвитку творчих здібностей студентів, що пов'язано з глобальною необхідністю підвищення творчого потенціалу суспільства.

На певному рівні сформованості здібностей до тієї чи іншої діяльності виникають і починають розвиватися творчі здібності.

У період становлення національної системи освіти особливого значення набувають питання використання діагностичних методик у вищий школі.

Педагогічна діагностика як система методів і засобів створює основу для виявлення труднощів у роботі, дозволяє визначити сильні чи слабкі сторони педагогічної діяльності, накреслити оптимальні шляхи подальшого розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців.

Отже, існує реальна потреба суспільства в розвитку інтелектуального потенціалу та розвитку творчих здібностей кожної людини. І найважливіша роль у цьому процесі належить впровадженню в практику вищої школи – діагностичних методик.

Одним з головних питань психології творчості є діагностика творчих здібностей. Причина цього складається в протиріччі між сутністю тестів і сутністю творчості. Тест – це стандартизована процедура обстеження по заданому набору параметрів. А сутністю творчості є вихід за рамки заданого і відомого. Тест творчих здібностей – це стандарт виміру нестандартності. Дані непереборні протиріччя закладені в самій ідеї тесту творчості.

Усі тести по визначенню творчих здібностей об’єднані одним загальним недоліком, вірніше сам метод оцінювання творчих здібностей досить недосконалий – відповіді випробуваного оцінюються за критерієм частоти повторюваності відповіді у вибірці. Таким чином, оцінка дуже залежить від характеристик тієї вибірки, з якою проводиться діагностика. Мало того, відповіді представників однієї групи будуть різні в залежності від настрою і фізіологічного стану; від часу року [36, с. 80].

Таким чином, у кожному окремому випадку діагностики потрібно практично цілком розробляти тестові норми і норми оцінювання кожної вибірки за допомогою спеціальних формул, що вимагає досить багато часу і визначених навичок. У будь-якому випадку не можна взяти тест із книжки і відразу ж проводити дослідження – результати будуть недостовірні.

Педагогічною діагностикою займались такі вчені і визначили її М. Обозов (процес аналізу результатів особистості), В. Зверов (визначення рівня

педагогічних явищ), Л. Денякін (розпізнання творчого потенціалу особистості). Нині розробленням цієї проблеми займаються М. Ржецький, Н. Розенберг, В. Бондар, І. Распопов, І. Булах, Ю. Мальований, Л. Момот, О. Козаков, С. Гончаренко та інші українські дослідники.

Вивчаючи роботи вчених Р. Вітупака, Л. Гріднана, К. Гуревича, П. Підласого, О. Шмельова та інших, ми дійшли висновку, що педагогічна діагностика – це система способів, процедур, методик, методів висвітлення обставин, умов і чинників функціонування педагогічних процесів, установлення ефективних наслідків щодо заходів, які передбачаються або здійснюються.

Педагогічна діагностика припускає розпізнавання стану певного об’єкта або системи шляхом швидкої реєстрації його суттєвих параметрів і наступного ставлення до певної діагностичної категорії з метою прогнозу поведінки в бажаному напрямку.

У діагностиці важливо не тільки побачити сам результат, але й вибудувати динаміку його зміни.

Діагностика й оцінка ефективності діяльності педагога містить такі завдання:

1) всебічне вивчення особистості;

2) самоаналіз;

3) аналіз ефективності навчально-виховної діяльності педагогів.

Основним у діагностиці є тестовий метод. Цей різновид експериментального методу, використовуючись як система стандартизованих тестових завдань, дає змогу трансформувати якісну сутність педагогічних явищ у кількісну і на цій основі здійснювати їх ґрунтовний якісний аналіз (за А. Фурманом).

Можна констатувати основні принципи діагностики творчих здібностей: творчі здібності відносяться до дивергентного мислення, тобто типове мислення, що йде в різних напрямках від проблеми, відштовхуючись від її вмісту тоді як типове для нас – конвергентне мислення – спрямовано на пошук з безлічі вирішень єдиного вірного. Багаточисельні тести виміру інтелекту, виявляючи

швидкість і точність знаходження вірного вирішення з безлічі можливих, не годяться для виміру креативності.

В процесі діагностики креативність підрозділяють на вербальну (словесне творче мислення) і невербальну (образотворче творче мислення). Таке розділення стало виправданим після виявлення зв'язку вказаних видів креативності з відповідними чинниками інтелекту: образним і вербальним.

Використання різних методик діагностики творчих здібностей дозволить виявити спільні принципи оцінки креативності:

а) індекс продуктивності як відношення числа відповідей до кількості завдань;

б) індекс оригінальності як сума індексів оригінальності окремих відповідей, віднесена до спільного числа відповідей;

в) індекс унікальності як відношення кількості унікальних (що не зустрічаються у вибірці) відповідей до спільної їх кількості.

Для підвищення якості тестування креативності необхідне дотримання таких основних параметрів креативної середи, як:

- відсутність обмеження за часом;
- мінімізація мотивації досягнення;
- відсутність мотивації змагання і критики дій;
- відсутність в тестовій інструкції жорсткої установки на творчість.

Отже, умови креативної середи створюють можливості прояву креативності, при цьому високі показники тестування значимо виявляють креативних осіб.

У той же час низькі результати тестування не свідчать про відсутність креативності у випробовуваного, оскільки творчі прояви спонтанні і непідвласні довільної регуляції.

Експериментальна робота проводилася не базі Запорізького національного університету. У дослідженні взяли участь 34 студента першого курсу магістратури денної форми навчання, які навчаються на спеціальності соціальна робота за освітньо-професійною програмою «Соціальна педагогіка».

Для отримання об’єктивної інформації про рівень розвитку творчих здібностей студентів нами було виділено наступні компоненти творчих здібностей: операційний, особистісний та оцінний.

Операційний компонент характеризується інформаційно-процесуальним критерієм, який включає показники:

- аналітичні та прогностичні здібності: здатність передбачати всілякі наслідки, як короткострокові, так і довгострокові, своїх рішень; здатність розглянути наслідки нестандартної соціально-педагогічної ситуації;

- вміння роботи з інформацією: вміння зводити воєдино та переробляти складну за складом інформацію в умовах великого інформаційного потоку; здатність узагальнити отриману інформацію;

- здібності генерації ідей: здатність генерувати оригінальні ідеї при розробці інноваційних стратегій; здатність розробляти стратегії, спираючись на творчий потенціал всього колективу; здатність до використання нестандартних способів інтелектуальної діяльності під час вирішення нестандартних завдань.

Особистісний компонент творчого потенціалу характеризується емоційно-вольовим критерієм та включає такі показники: здатність концентрувати творчі зусилля, завзятість; сміливість та незалежність у судженнях; лідерство, ініціативність; самостійність; позитивне самосприйняття; готовність до нововведень; допитливість; схильність до розумного ризику під час прийняття рішень; оптимізм;

Оцінний компонент характеризується рефлексивно-оцінним критерієм та об’єднує у своєму змісті такі показники: досить високий рівень самооцінки; здатність дати рефлексивну оцінку своєму стану, самопочуттю та визначити, наскільки це заважає чи допомагає здійсненню творчої професійної діяльності; здатність оцінити способи виконання творчої професійної діяльності.

Схарактеризуємо рівні розвитку творчих здібностей студентів: високий, середній і низький. Високий рівень розвитку творчих здібностей передбачає сформованість і активне функціонування всіх виділених компонентів творчих здібностей особистості; середній рівень розвитку творчих здібностей

характерний для студентів, які мають необхідні творчі сили, проте не використовують їх повною мірою та характеризується відповідним рівнем навчальних, суспільних та особистісних досягнень; низький рівень розвитку творчих здібностей студента виявляється в не сформованості його основних показників, таких як: низький рівень навчальних досягнень; байдужість до розвитку своїх творчих якостей, особистісної креативності.

Як інструменти оцінювання стану розвитку творчих здібностей студентів нами застосовувалися наступні діагностичні методики. Зазначимо, що діагностування досліджуваних студентів проводилося за допомогою Google Форм.

1. Вербальний тест «Незвичайне використання» (за Дж. Гілфордом).

2. Методика «Виявлення соціальної креативності особистості» (В. Дружинін).

3. Опитувальник «Визначення типів мислення і рівня креативності» за методом Дж. Брунера.

4. Методика «Самооцінка творчих здібностей» (Е. Тунік).

5. Методика «Оцінка рівня творчого потенціалу особистості» розроблена Н. Фетіскіним та В. Козловим.

Перейдемо до результатів дослідження.

1. Вербальний тест «Незвичайне використання» (за Дж. Гілфордом). Вербальний тест творчого мислення призначений для системи оцінки тестових показників діагностики одного з найважливіших проявів обдарованості у студентів. Завдання, аналогічні тестовим, можуть використовуватись для розвитку творчого мислення (табл. 2.1). Аналіз результатів вербального тесту був проведений за трьома показниками: швидкість (Ш), гнучкість (Г) та оригінальність мислення (О).

Таблиця 2.1

Рівні розвитку параметрів творчого мислення студентів

Рівні розвитку	Параметри творчого мислення		
	швидкість	гнучкість	оригінальність

Високий	26,5%	14,7%	11,8%
Середній	41,2%	55,9%	32,3%
Низький	32,3%	29,4%	55,9%

З таблиці 2.1 видно, що у більшості досліджуваних студентів рівень розвитку творчого мислення знаходиться на середньому рівні за швидкістю (41,2%) та гнучкістю (55,9%). Ці студенти готові ефективно працювати в групі, здатні відстоювати свою думку, також мають такі особистісні якості, як самостійність, рішучість, завзятість у досягненні мети, тверезa оцінка ситуації, спокій та інтелектуальна розвиненість. Параметр оригінальність у більшості студентів знаходиться на низькому рівні (55,9%).

2. Опитувальник «Визначення типів мислення і рівня креативності» за методом Дж. Брунера.

Мислення – це індивідуальний спосіб переробки інформації, що надходить, форма психічного відображення людиною дійсності, створення взаємозв’язку і відносин між досліджуваними поняттями, явищами. Опитувальник визначення типів мислення і рівня креативності (творчих здібностей) Дж. Брунера дозволяє визначити базовий тип мислення і виміряти рівень креативності у дорослих. Знаючи свій тип мислення, можна впевнено сказати в якій сфері, професії ви досягнете успіху. Виділяють чотири базові типи мислення, кожен з яких має специфічні характеристики: предметне, образне, знакове, символічне. Джером Брунер розглядав мислення як переклад з однієї мови на іншу.

Таким чином, при чотирьох базових мовах виникає шість варіантів перекладу: предметно-образний (практичний), предметно-знаковий (гуманітарний), предметно-символічний (операційний), образно-знаковий (художній), образно-символічний (технічний), знаково-символічний (теоретичний). Виділяються такі чинники мислення: практичність – теоретичність; гуманітарність – технічність; художність – операторність; конкретність – абстрактність.

Отже, використавши опитувальник «Визначення типів мислення і рівня креативності» за методом Дж. Брунера, нами було виявлено найбільш та найменш виражені шкали за середнім показником (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Рівні типів мислення і креативності

Рівні	Шкали				
	предметне мислення	символічне мислення	знакове мислення	образне мислення	креативність
Високий	20,6%	23,5%	26,5%	41,2%	23,5%
Середній	67,6%	44,1%	52,9%	23,5%	58,8%
Низький	11,8%	32,4%	20,6%	35,3%	17,6%

У таблиці 2.2 видно, що найбільш вираженими шкалами за середнім значенням є предметне, символічне та образне мислення. Найменш вираженим є знакове мислення.

Характеризуючи отримані результати у відсоткових значеннях по шкалах визначено, що за шкалою «Предметне мислення» 20,6% групи притаманний високий рівень, що характеризує їх як особистостей, що володіють предметним мисленням, для якого зокрема є властивими нерозривний зв’язок з предметом в просторі та часі. Також такі особистості здійснюють перетворення інформації за допомогою предметних дій, вважають за правильне послідовне виконання операцій. Результатом такого типу мислення стає думка, втілена в новій конструкції. Середній рівень предметного мислення властивий 67,6% особам, що може їх характеризувати, як таких осіб, яким притаманний даний вид мислення та не є домінуючим. У 11,8% низький рівень предметного мислення, що свідчить, що даним студентам притаманний інший вид мислення (рис. 2.1.).

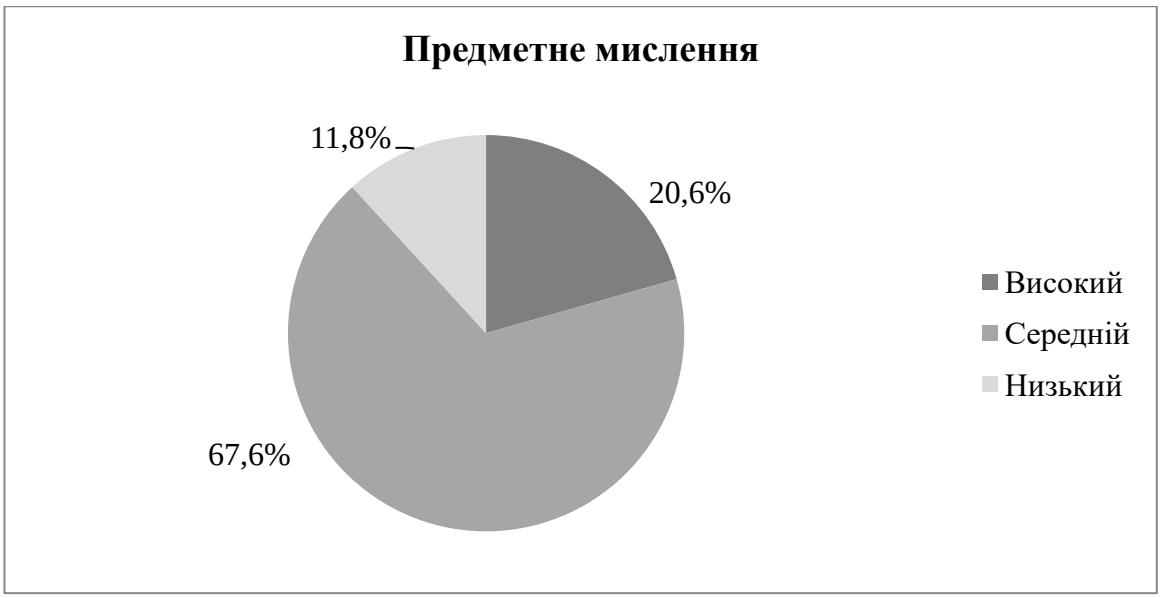

Рисунок 2.1. – Рівні предметного мислення у студентів

По шкалі «Символічне мислення» було виявлено, що у 23,5% групи високий рівень даного типу мислення. Отримані високі показники характеризують таких осіб як людей, яким притаманний математичний склад розуму. Перетворення інформації у таких осіб відбувається за допомогою виведення правил, зокрема алгебраїчних або арифметичних. Результатом є думка, виражена у вигляді структур і формул, які фіксують істотні відносини між символами. 44,1% притаманний середній рівень, та 32,4% низький, що характеризує їх як осіб зовсім з іншим типом мислення (рис. 2.2.).

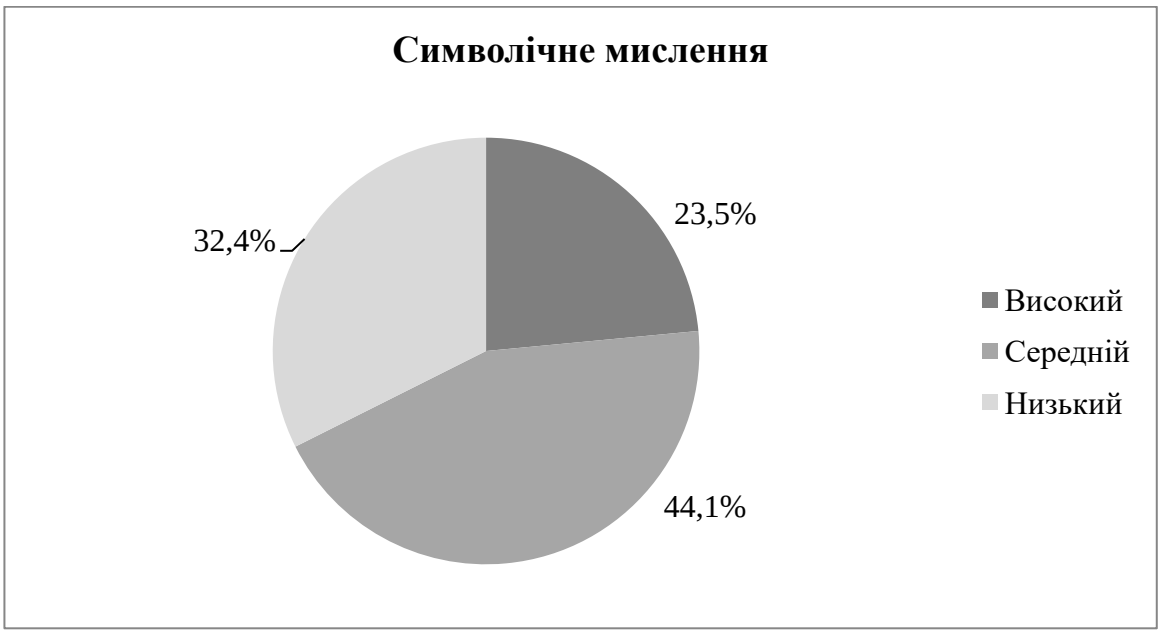

Рисунок 2.2. – Рівні символічного мислення у студентів

За шкалою «Знакове мислення» високий рівень притаманний 26,5%

досліджуваним. Такі студенти володіють гуманітарним складом розуму. Їхнє знакове мислення характеризується перетворенням інформації в умовиводи. Знаки об'єднуються в більш великі одиниці за правилами єдиної граматики. Результатом є думка у формі поняття або висловлювання, що фіксує істотні відносини між позначеними предметами. Середній рівень цього типу мислення виявлено у 52,9% досліджуваних студентів. 20,6% студентів продемонстрували низький рівень знакового мислення, що може розумітися, як те, що дані особи володіють іншим типом мислення, і зовсім не володіють знаковим типом мислення (рис. 2.3.).

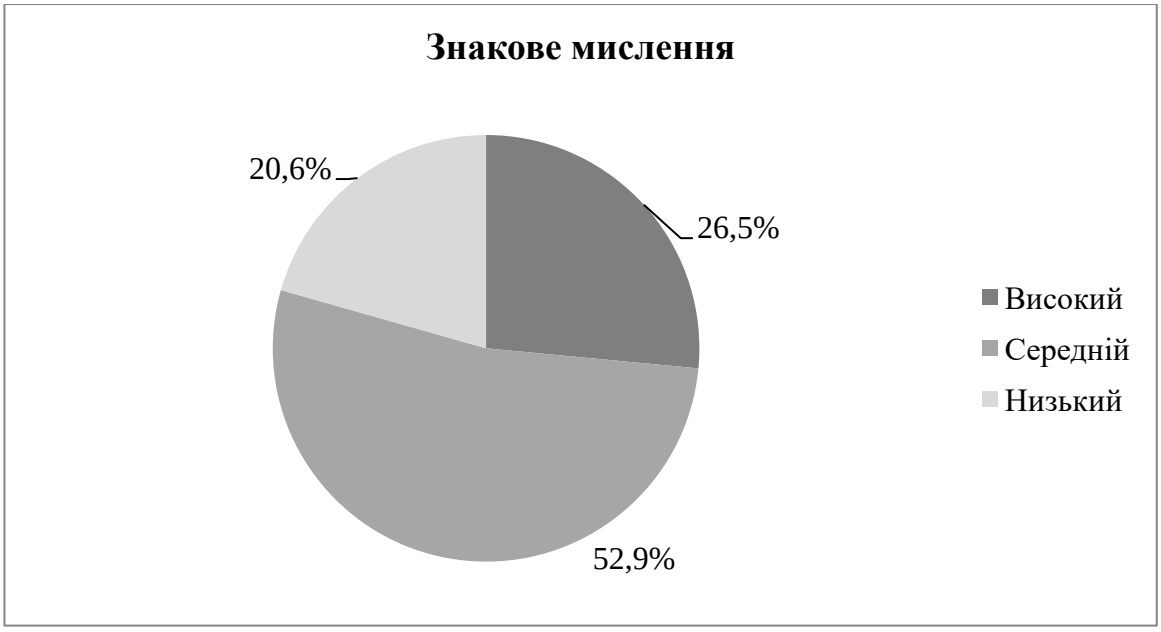

Рисунок 2.3. – Рівні знакового мислення у студентів

За результатами шкали «Образне мислення» виявлено, що 41,2% студентів мають високий рівень даного типу мислення. Даному типу людей властивий художній склад розуму. Це виділення предмета в просторі і часі, здійснення перетворення інформації за допомогою дій з образами. Немає фізичних обмежень на перетворення. Операції можуть здійснюватися як послідовно, так і одночасно. Результатом служить думка, втілена в новому образі. Встановлено, що тільки 23,5% досліджуваних мають середній рівень та 35,3% низький рівень образного мислення (рис. 2.4.).

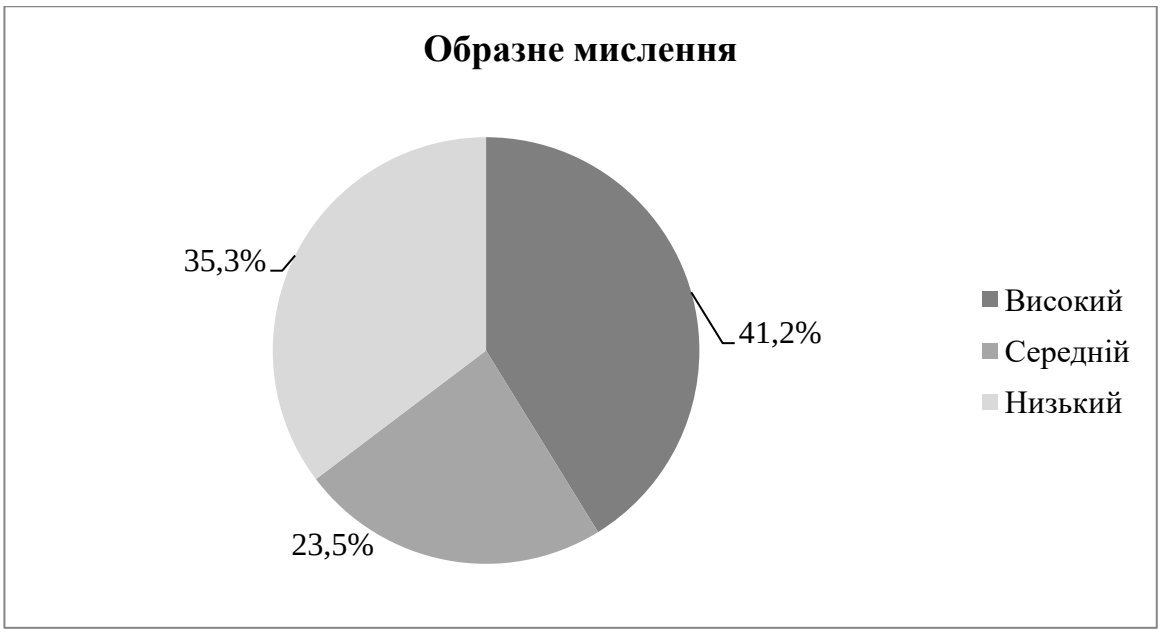

Рисунок 2.4. – Рівні образного мислення у студентів

По шкалі «Креативності» нами було встановлено, що 23,5% студентам властивий високий рівень, 58,8% студентів мають середній та 17,6% – низький рівні. Креативність – творчі здібності людини, що характеризуються готовністю до створення принципово нових ідей. Загальні результати рівня креативності графічно представлені на рис. 2.5.

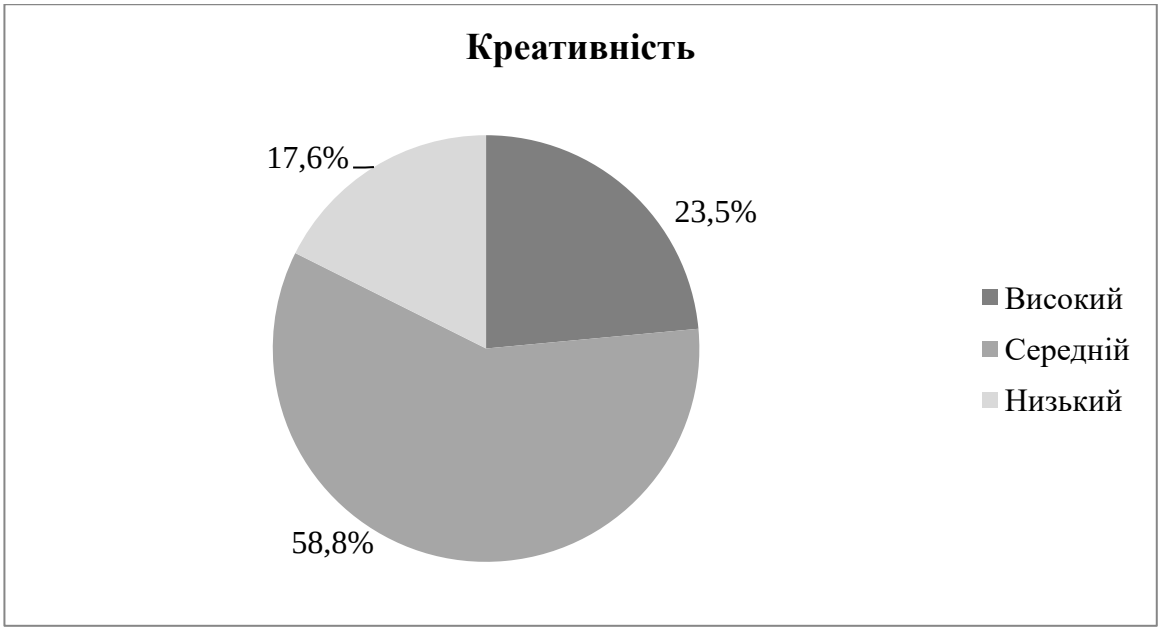

Рисунок 2.5. – Рівні креативності у студентів

Отже, за результатами даної методики можна сказати, що креативні

здібності властиві більшості досліджуваних студентів, однак тільки 23,5% з них наділені високим рівнем креативності, творчої продуктивності. Більшість досліджуваних (58,8%) відносяться до середнього рівня креативного мислення, що також не є негативним показником.

3. Методика «Виявлення соціальної креативності особистості» (В. Дружинін).

Дана методика за допомогою самооцінки поведінки в нестандартних ситуаціях життєдіяльності дозволяє визначити рівень соціальної креативності. У запропонованому бланку необхідно за 9-бальною шкалою провести самооцінку особових якостей або частоту їх прояву в заданих ситуаціях життєдіяльності. На основі сумарного числа набраних балів визначається рівень творчого потенціалу студентів.

Проаналізувавши результати тестування за методикою В. Дружиніна, нами були отримані наступні результати (рис. 2.6.).

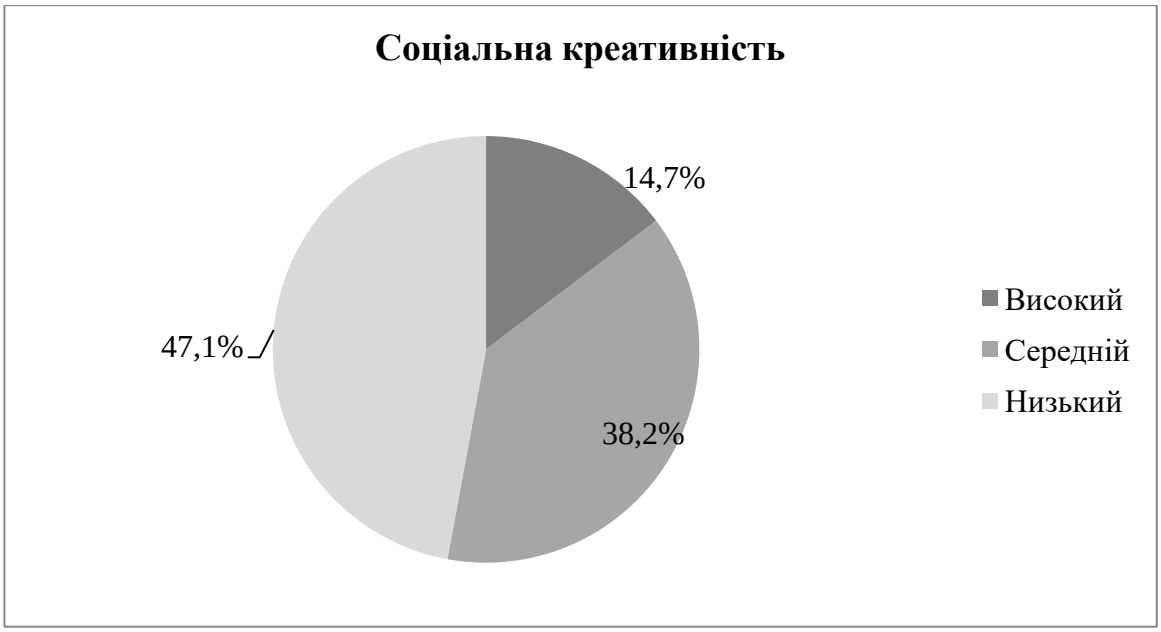

Рисунок 2.6. – Рівні соціальної креативності у студентів

Проведений аналіз показав, що більшість студентів (47,1%) мають низький рівень соціальної креативності особистості, і лише 14,7% студентів мають високий рівень. Середній рівень виявлено у 38,2% досліджуваних студентів.

Отже, визначений нами загальний показник соціальної креативності

особистості у студентів знаходиться на низькому рівні.

4. Методика «Самооцінка творчих здібностей» (Е. Тунік).

Завдання методики полягало у визначенні п’ятьох особливостей творчої особистості, загальний творчий потенціал. До таких належать: допитливість, уява, складність і схильність до ризику, загальний творчий потенціал. Таким чином, творча особистість, у якої переважає показник допитливості, постійно налаштована на пошук нових шляхів мислення, різноманітних можливостей вирішення поставлених задач, тобто така особистість завжди проявляє бажання пізнати якомога більше. Творча особистість з особливо розвиненою уявою схильна поринати в уявлення. Вона представляє, як інші будуть вирішувати ту задачу, яку потрібно вирішити їй, загалом схильна до здивування щодо різних ідей та подій, оскільки бачить їх не так, як інші, а по-своєму. Особистість, яка орієнтована на складність, завжди проявляє інтерес до складних речей, понять та ідей, любить ставити перед собою складні задачі, вирішувати будь-що без сторонньої допомоги та проявляти неабияку наполегливість, щоб досягти своєї мети. Для такої особистості є необхідним пропонувати складні вирішення проблеми та вирішувати складні завдання. Нарешті, особистість з розвиненою схильністю до ризику завжди готова відстоювати свої ідеї, ставити перед собою високі цілі та намагатися їх досягти. Така особистість припускає для себе можливість припускатися помилок, не піддаватися чужій думці, а головне – надає перевагу ризику, щоб подивитися, що з цього вийде.

Результати проведеного тесту свідчать про те, що найвище студенти оцінили схильність до ризику (рис. 2.7.).

Як відомо, чим вища «сира» оцінка індивіда, яка відчуває позитивні почуття по відношенню до себе, тим більш творчою особистістю, допитливою, з уявою, здатна піти на ризик і розібратися в складних проблемах; всі описані вище особистісні фактори тісно пов’язані з творчими здібностями [7]. У досліджуваних студентів рівень цих здібностей знаходиться на середньому рівні.

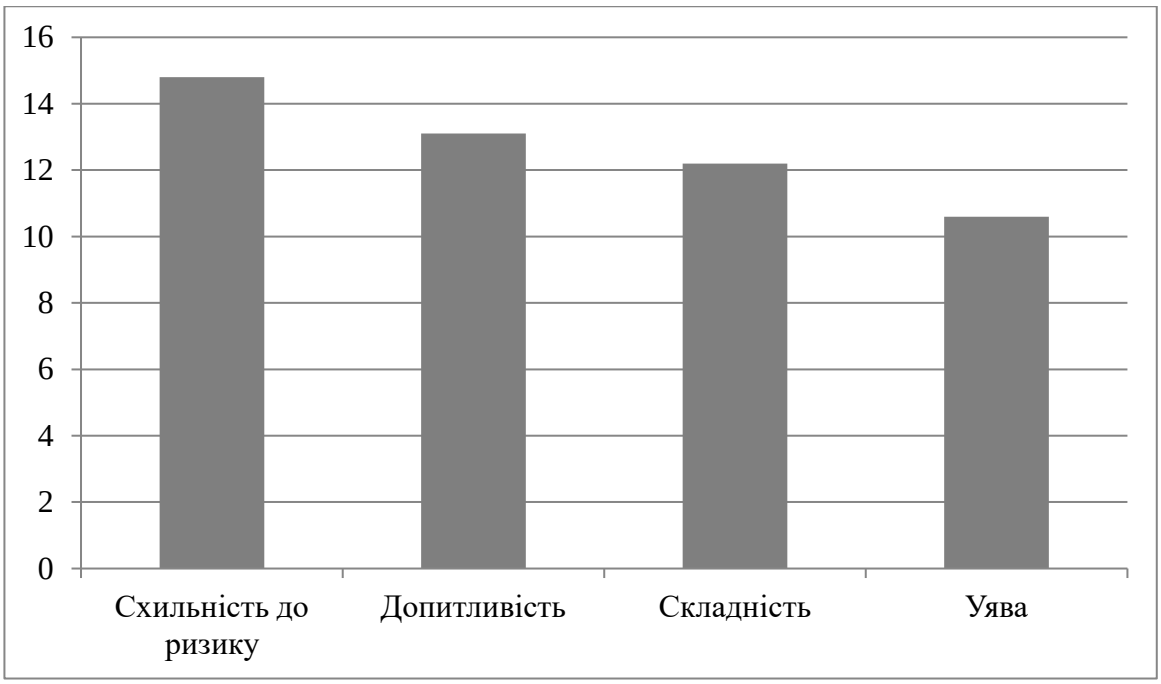

Рисунок 2.7. – Аналіз самооцінки творчих здібностей у студентів

Найбільш високим рівнем характеризувалась шкала «Схильності до ризику». Отже, у досліджених студентів визначається орієнтація на відстоювання своїх ідей, не звертаючи уваги на реакцію інших; постанову перед собою високих цілей намагання їх здійснити. Вони схильні до ризику при впевненості в успіху, у деякій мірі припускають для себе можливість помилок і провалів.

Другою у рейтингу за ступенем виразності виявилась шкала «Допитливості». Відомо, що суб'єкт із вираженою допитливістю орієнтований на постійний пошук нових шляхів мислення, різних можливостей рішення завдань.

Слід зазначити, що середньогрупові значення за шкалами «Складність» та «Уява» свідчили, що ці компоненти творчих здібностей посідають у рейтингу третє та четверте місце.

5. Методика «Оцінка рівня творчого потенціалу особистості» розроблена Н. Фетіскіним та В. Козловим. Методика складається з 18 питань, де студенти мають оцінити питання за дев'ятибальною шкалою. Дана методика дозволяє нам визначити самооцінку особистісних якостей та їх прояви, а також рівень

розвитку творчого потенціалу студента (рис. 2.8.).

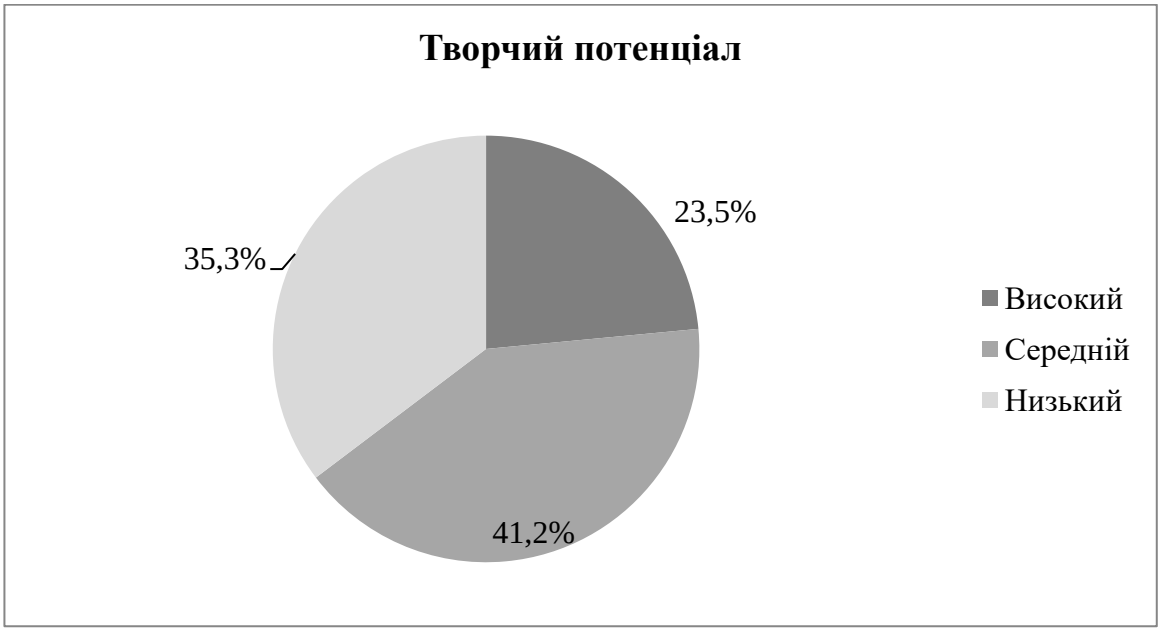

Рисунок 2.8. – Рівні творчого потенціалу у студентів

Як видно з рисунка, у більшості студентів (41,2%) переважає середній рівень творчого потенціалу. Середній рівень розвитку творчого мислення відрізняє студентів вищою продуктивністю під час виконання завдань, самостійністю та оригінальністю мислення. До вирішення творчих завдань такі студенти мають свій раціоналістичний підхід, але в той же час вони недостатньо усвідомлюють потребу у самовираженні та саморозвитку у творчій діяльності. Студенти з низьким рівнем творчого потенціалу становлять 35,3% загальної кількості. Такі студенти, як ми знаємо, рідко відходять від загальновідомих стереотипів, у них мізерний словниковий запас, нерозвинена фантазія, відсутність дивергентного мислення та творчих здібностей. 23,5% – це студенти із високим рівнем творчого потенціалу. Ці студенти відрізняються від інших тим, що у них творче мислення спрямоване на використання різних варіантів вирішення проблеми, ефективно та самостійно виконують усі задані завдання, вирізняються усвідомленістю та різнобічністю. Студенти створюють новий і оригінальний продукт, що сприяє дійсному розвитку творчого потенціалу. Саморозвиток та самоосвіта у творчій діяльності у них стоїть на першому місці.

Узагальнені результати за всіма проведеними методиками дозволили нам

визначити стан розвитку творчих здібностей досліджуваних студентів (рис. 2.9.).

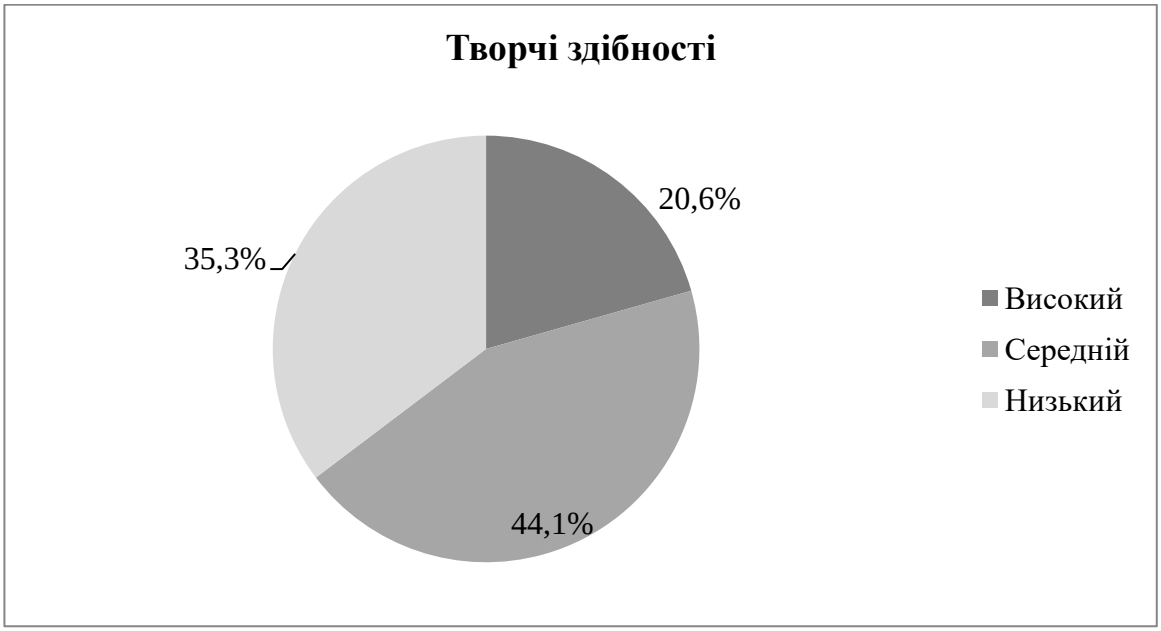

Рисунок 2.9. – Рівні розвитку творчих здібностей у студентів

З рисунка видно, що високий рівень творчих здібностей визначено лише у 20,6% досліджуваних студентів. Більшість студентів (44,1%) показали середній рівень розвитку творчих здібностей. У більш ніж третини студентів (35,3%) встановлено низький рівень розвитку творчих здібностей.

Отже, як бачимо, результати проведеного дослідження підтверджують необхідність впровадження визначених та обґрунтованих педагогічних умов розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки.

2.3. Рекомендації викладачам закладів вищої освіти щодо розвитку творчих здібностей у студентів

Розвиток творчих здібностей студентів здійснюється в процесі його цілеспрямованої діяльності. Без цього неможливе ні глибоке засвоєння наукових знань, ні вироблення уміння самостійно використовувати їх на практиці. Самі по собі знання не служить достатньою підставою для включення молодої людини в самостійне життя. Освіта повинна сформувати особу, здібну до плідного

соціального життя.

У педагогічній практиці існує ряд об’єктивних труднощів, що виникають в процесі формування світогляду студентів. Одним з них є факт того, що більшість педагогів не готові вести роботу по формуванню світогляду студентів відповідно до цілісної структури наукового світогляду. Окрім того, економічні реалії сучасного суспільного життя створюють виховну середу, що формує основи світогляди, далекі від загальнолюдських цінностей, створюють відчуження педагога і вихованця, унаслідок чого структура і вміст учбового процесу в сучасній освіті приходять в протиріччя із завданнями формування світогляду студентів.

За сприятливих умов (якщо середа дозволяє безперешкодно розвиватися індивідуальності) зробити відкриття може кожен, незалежно від освіти, соціального положення, віку або полу. Більш того, для цього навіть не треба бути генієм. Дослідження показали що займатися творчою роботою здатна будь-яка людина.

Розробляючи проблеми організації навчання творчості і вирішенню творчих завдань, необхідне знання особливостей творчої особи. Лише сукупність внутрішніх зв’язків і зовнішніх умов формує сповна певні властивості психіки.

Творчість можлива лише тоді, коли умови несуть системний характер.

Таким чином для підвищення креативності студентів необхідно забезпечити необхідні умови для розвитку творчого потенціалу (свободу творчості, творче спілкування з іншими студентами, творчу обстановку у кабінеті).

Для розвитку творчих здібностей та креативності студентів також необхідно проводити психологічні тренінги та корекційно-розвиваючі методики у вільний від занять час. Запропонована нами програма вправ на розвиток творчих здібностей студентів виявилася ефективною, що підтвердилося експериментально, тому її можна використовувати у роботі зі студентами.

Розвиток творчих здібностей та креативність студентів підвищує короткочасна зміна роду діяльності, тому студентам треба запропонувати участь

у будь-якому масовому заході, залучити до активної діяльності у неформальному житті навчального закладу та давати додаткові завдання на розвиток творчих здібностей.

Щоб підвищити рівень творчих здібностей студентів можна застосовувати різні підходи та методики, розробити програми розвитку творчих здібностей. Наприклад, однією з ефективних методик є арт-терапія, яка зачіпає внутрішні переживання людини та по-справжньому зацікавлює всіх учасників освітнього процесу. Пошук нових форм взаємодії та встановлення гармонії з навколишнім світом через творче самовираження є основною метою цієї методики. Арт-терапія має кілька видів:

- ізотерапія;
- музикотерапія;
- бібліотерапія;
- ігротерапія;
- маскотерапія;
- кольоротерапія;
- драматерапія тощо.

Завданнями арт-терапії є:

1) Отримання можливості оптимального звільнення від негативних емоцій та стресових переживань через малювання, створення скульптур, творів, віршів, музики.

2) Придбання матеріалу для аналізу та діагностики результату. Наповнюваність і характер творчих робіт відображають повну картину про людину не тільки в цілому, але і про її неусвідомлені психічні процеси.

3) Визначення переживань людини, які вона звикла пригнічувати в собі.

4) Встановлення ефективної взаємодії з довкіллям.

5) Підвищення самооцінки.

Основними педагогічними умовами розвитку творчих здібностей є:

- допомога студенту в усвідомленні наявності творчого потенціалу;
- застосування різних методів та прийомів, що стимулюють

продуктивність творчого мислення;

- мотивування студента на розвиток своїх творчих здібностей;
- педагогічне сприяння студенту у набутті творчого досвіду.

Навчання креативності включає вивчення методів та прийомів цілеспрямованого активного використання знань студентів, набутих щодо теоретичних, технічних, громадських та гуманітарних дисциплін, для вирішення завдань практики. Іншими словами, вміння застосовувати знання заслуговує на таку ж увагу у ЗВО, як і процес набуття знань.

Для цілеспрямованої роботи з розвитку творчих здібностей студентів викладачу слід:

1) Проводити тестування та виділяти студентів із творчим складом розуму. Викладачі дисциплін вже на початкових курсах можуть виявляти студентів, які мають такі здібності. Ці відомості повинні супроводжувати студента під час переходу з курсу на курс. Таким чином можна відстежити особи, наділені підвищеними здібностями та цілеспрямовано з ними працювати. Необхідно розробити тести виявлення творчо обдарованих студентів. Ризик не помітити обдарованого студента та не використати його потенціал значно зменшиться.

2) Починаючи з IV курсу, організовувати та здійснювати навчання за індивідуальними планами підготовки студентів із розвиненою творчою компонентою.

3) Розробити також програми та тести для виявлення додаткових (до основної професії) творчих здібностей та схильностей студентів та сприяти їхньому розвитку.

4) Творчі здібності студентів можуть розвивати лише викладачі, які працюють творчо, тож одним із ключових питань є питання кадрів.

5) Творчі здібності можна виховати не у всіх, а якісно навчати потрібно всіх. Тому слід розвивати у студентів культуру розумової праці, раціональної організації робочого місця, систематизації вихідних матеріалів та проміжних результатів роботи, логіку та послідовність дій під час вирішення завдань тощо.

6) Необхідно вводити для всіх студентів у курсові та кваліфікаційні роботи додаткові завдання, які виконуються лише за творчого підходу до завдання.

7) Під час вивчення спеціальних дисциплін важливо відійти від репродуктивного методу навчання. Набуті знання мають бути активними, а для цього викладання має супроводжуватись великою кількістю творчих завдань. Кожен викладач має створити банк таких завдань для своєї дисципліни, щоб вони не повторювалися принаймні протягом кількох років. Завдання кожної кафедри – створити за напрямом відповідної бакалаврської та магістерської підготовки великий банк нестандартних творчих завдань для виконання студентами як альтернативу навчальним завданням.

8) Доцільно запровадити зарубіжний досвід із подолання психологічної інерції, яка виникає через «рецептурний метод» навчання. Наприклад, професор Джон Арнолд зі Стенфордського університету використовує метод, заснований на необхідності при проектуванні врахувати абсолютно незнайомі фізичні умови якоїсь віртуальної планети Аркгурус-IV, де сила тяжіння (якщо вона існує) спрямована вгору або по колу, або зростатиме, то знижуватиметься.

9) Найкраще творчі здібності розвиваються, коли студент бере участь у реальній роботі (науково-дослідницькій, проектній). При цьому зростає інтерес студента у предметі, це стимулює розвиток творчих здібностей. Тому кафедри зобов’язані залучати студентів до своїх досліджень.

10) Варто створити в університеті постійно діючий методичний семінар для викладачів та студентів за методами та практикою креативного навчання.

11) Виховання творчих особистостей має бути «персональним», поштучним, результати їхньої роботи повинні відзначатися.

Для роботи з творчими студентами викладачу необхідно мати наступні якості:

- розбиратися в психологічних особливостях студентів, враховувати їх потреби та інтереси;
- бути доброзичливим та чуйним;

- бути зрілим, тобто чітко усвідомлювати свої цілі та завдання, мати великі знання та досвід застосування методик і стратегій навчання;

- бути емоційно стабільним, тобто необхідно бути зібраним і добре володіти своїми емоціями та почуттями;

- мати високий рівень інтелектуального розвитку, широке коло інтересів та умінь та прагнення до постійного самовдосконалення;

- мати почуття гумору;

- бути готовим до роботи з творчими студентами до набуття спеціальних знань;

- виявляти наполегливість, цілеспрямованість та ґрунтовність;

- стимулювати когнітивні здібності студентів.

Рекомендації для викладачів закладів вищої освіти під час роботи з творчими студентами:

1) Вивчайте індивідуальні особливості та особливості поведінки студента.

2) Ви повинні долати побутове уявлення, що склалося, про завищену самооцінку: не тільки руйнувати таку самооцінку, а у випадках відчаю якраз вселяти студенту свідомість його неабияких можливостей.

3) Удосконалювати систему розвитку здібностей, а не запасу знань.

4) Належну увагу приділяти індивідуальності та диференціації навчання на заняттях та у позаурочний час, зменшивши навантаження у розкладі та виділивши більшу кількість годин на гурткову та індивідуальну роботу. При цьому має бути принцип добровільності вибору позаурочних занять.

5) У позаурочний час активно використовувати проблемно-дослідницький метод, розвиваючи пізнавальні та творчі здібності студентів. Відомо, що активна самостійна робота думки починається тоді, коли виникає проблема. Навчання має мати не репродуктивний, а творчий характер.

6) Необхідно створювати додатки до своїх програм у вигляді набору оригінальних завдань, що розвивають творчі здібності, уяву, фантазію студентів.

7) Викладати на високому рівні складності, щоб студенти постійно

піднімалися до своєї «стелі», тим самим піднімаючи свою планку дедалі вище. Орієнтація має бути випередження вже досягнутого рівня здібностей, позитивну мотивацію.

8) Для розвитку здібностей потрібна висока пізнавальна активність студентів, причому не всяка діяльність розвиває здібності, лише емоційно приємна. Тому заняття мають відбуватися у доброзичливій обстановці. Обов'язково має створюватися ситуація успіху.

9) Поважайте та обговорюйте будь-яку його ідею. Повірте в те, що цьому студенту часом дано зрозуміти і зробити те, що вам здається незбагненним.

10) Підготовляючись до репетицій, пам'ятайте про необхідність серйозного розумового навантаження студента. Самостійність мислення, питання до педагога, а потім і до самого себе – обов'язкові складові успішності репетиції.

11) Подумайте про методику проведення. Творчі студенти вимагають принципово іншої підготовки, оскільки їх відрізняє надзвичайне прагнення до повторної перевірки, до «з'ясування для себе», експериментування.

12) Основним завданням педагога у роботі зі студентом є прищеплення смаку до серйозної творчої роботи.

13) Розвивайте почуття гумору. Але необхідно пам'ятати, творчі студенти дуже самолюбні, вразливі, із загостреною чутливістю – і не дуже вдалий жарт може їх надовго вибити з колії.

14) Намагайтеся створити сприятливу атмосферу роботи зі студентами. Будьте доброзичливими, не критикуйте. Творчі студенти найбільш сприйнятливі.

15) Стимулюйте студента, хвалить, не бійтеся поставити оцінку на бал вище, але не навпаки.

16) Експериментуйте. Не бійтеся виявитися кумедними і водночас доведіть, що вас треба поважати, а не боятися.

17) Дозволяйте дітям вести себе вільно та ставити запитання. Якщо студент чимось цікавиться, значить, він думає, а якщо він думає, значить, майстер дечого

досяг. Після закінчення коледжу студент може чогось досягти, або просто стати гарною людиною, і, отже, свої обов’язки виконав.

Таким чином, головне завдання закладу вищої освіти – це розвиток особистості майбутнього спеціаліста та головне формування його творчих здібностей, які дозволять йому зайняти гідне місце в майбутній професійній діяльності та бути затребуваним у відповідній галузі.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне й експериментальне дослідження дало змогу сформулювати загальні висновки.

На основі аналізу наукових джерел з'ясовано стан досліджуваної проблеми та уточнено сутність понять «творчі здібності студентів», «розвиток творчих здібностей студентів». Означені здібності трактуються як комплекс психологічних особливостей особистості, які визначають її здатність до творчої діяльності. Розвиток творчих здібностей студентів визначено як синтез їх властивостей і рис характеру, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності і які обумовлюють рівень результативності цієї діяльності.

Встановлено, що сучасні теоретичні підходи до розвитку творчих здібностей студентів ґрунтуються на ідеї про те, що творчість – це не вроджена риса, а навичка, яку можна розвивати.

Існує багато різних теорій, які пояснюють, як розвиваються творчі здібності. Їх можна систематизувати за такими напрямками:

1) Когнітивний підхід: дивергентне мислення (здатність генерувати багато різних ідей), конвергентне мислення (здатність вибирати найкращу ідею з багатьох), гнучкість мислення (здатність переключатися з одного способу мислення на інший), оригінальність: (здатність генерувати нові та незвичайні ідеї).

2) Особистісний підхід: мотивація (прагнення до творчості та досягнення успіху), впевненість у собі: (віра у власні здібності та можливість генерувати нові ідеї), відкритість до нового досвіду: (готовність пробувати нове та ризикувати), незалежність мислення: (здатність мислити самостійно та не піддаватися тиску ззовні).

3) Соціальний підхід: заохочення та підтримка творчості, надання можливостей для творчої діяльності, цінність різноманіття та оригінальності,

забезпечення зворотного зв’язку та конструктивної критики.

4) Культурний підхід: цінність творчості та інновацій, заохочення самовираження, терпимість до помилок та невдач, відкритість до нових ідей та впливів.

5) Інтегрований підхід. Цей підхід поєднує в собі елементи когнітивного, особистісного, соціального та культурного підходів. Він ґрунтується на ідеї, що творчий розвиток потребує комплексного підходу, який охоплює всі аспекти особистості та середовища.

Встановлено, що розвиток творчих здібностей студентів є важливим завданням сучасної освіти, адже саме творчі люди здатні досягати успіху в будь-якій сфері діяльності. У сучасному світі, який стрімко змінюється, дедалі більше цінуються креативність, нестандартне мислення, вміння генерувати нові ідеї та знаходити оригінальні рішення проблем. Тому важливо, щоб система освіти готувала не лише фахівців з глибокими знаннями та навичками, але й творчих особистостей, які здатні до самостійного мислення та інновацій.

Творчі здібності студентів проявляються в різних видах діяльності: навчальній (оригінальне виконання завдань, нестандартні відповіді на запитання, активна участь у дискусіях), науково-дослідницькій (висування нових гіпотез, розробка нових методів дослідження, отримання оригінальних результатів), художній (створення творів мистецтва, які відрізняються оригінальністю та виразність), технічній (винахідництво, конструювання, раціоналізація виробництва), повсякденній (нестандартні рішення побутових проблем, оригінальні ідеї в одязі, кулінарії, дизайні).

Одним із напрямків розвитку творчих здібностей студентів є залучення особистості, яка має яскраво виражені природні задатки, до різноманітних видів діяльності, які потребують нестандартного підходу до вирішення задач. Уміння оригінально мислити, генерувати цікаві ідеї, бачити протиріччя, уміти розв’язувати проблемні ситуації, переносити набуті знання і сформовані уміння і навички у нову ситуацію є запорукою творчого результату діяльності.

Констатовано, що у педагогічній науці існує багато засобів та методів, які

можна використовувати для розвитку творчих здібностей студентів. Серед них: інтерактивні методи навчання: мозковий штурм, дискусії, рольові ігри, проектна діяльність; проблемні методи навчання: вирішення проблемних задач, дослідницька діяльність, вивчення суперечливих питань; творчі завдання: написання віршів, оповідань, сценаріїв, малювання, створення фотографій, відео, компонування музики, танцю, винахідництво, конструювання, творчі дослідження; створення сприятливого середовища: заохочення до творчості, підтримка атмосфери поваги та довіри, наявність ресурсів; використання інформаційних технологій: комп'ютерні програми для творчості, онлайн-ресурси, соціальні мережі.

Вибір методів повинен ґрунтуватися на: віці та індивідуальних особливостях студентів, специфіці навчального предмета, цілях та завданнях навчання. Головне – це створити умови, які б стимулювали творчу активність студентів, заохочували їх до генерування нових ідей та нестандартного мислення.

Визначено і теоретично обґрунтовано педагогічні умови розвитку творчих здібностей студентів: організація навчання студентів у малих групах для розвитку компонентів професійно-значимих творчих здібностей, використання комплексу творчих завдань та прийомів їх вирішення, застосування інтелект-карт (індивідуальних та колективних) як багатофункціонального засобу навчання, що розвиває образне мислення, пам'ять, здатність до згортання інформації, асоціативне мислення та як ефективного способу подання інформації в навчальній та професійній діяльності.

Виокремлено структурні компоненти творчих здібностей студентів, що розвиваються у процесі фахової підготовки: операційний, особистісний та оцінний.

Визначено критерії та показники розвитку у студентів творчих здібностей: інформаційно-процесуальний (аналітичні та прогностичні здібності, вміння роботи з інформацією, здібності генерації ідей); емоційно-вольовий (здатність концентрувати творчі зусилля, завзятість; сміливість та незалежність у

судженнях; лідерство, ініціативність; самостійність; позитивне самосприйняття; готовність до нововведень; допитливість; схильність до розумного ризику під час прийняття рішень; оптимізм); рефлексивно-оцінний (досить високий рівень самооцінки; здатність дати рефлексивну оцінку своєму стану, самопочуттю та визначити, наскільки це заважає чи допомагає здійсненню творчої професійної діяльності; здатність оцінити способи виконання творчої професійної діяльності). Схарактеризовано рівні розвитку творчих здібностей студентів: високий, середній і низький.

Експериментально досліджено стан розвитку творчих здібностей студентів. Встановлено, що у студентів переважає недостатньо високий рівень розвиненості творчих здібностей. У більшості досліджуваних студентів рівень розвитку творчих здібностей відповідає низькому (35,3%) та середньому (44,1%) рівням, що підтверджує необхідність впровадження визначених та обґрунтованих педагогічних умов розвитку творчих здібностей студентів у процесі фахової підготовки.

Складено методичні рекомендації з розвитку творчих здібностей студентів, які можуть бути використані у практичній діяльності викладачів закладів вищої освіти.

Отже, мета роботи досягнута, завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. 280 с.

2. Бех І. Д. Від волі до особистості. Київ : Україна-Віта, 1995. 202 с.

3. Большакова Л. А. Розвиток творчості молодшого школяра. *Завуч початкової школи*. 2001. № 2. С.5-8.

4. Брянцев О. А. Педагогічні умови формування творчого мислення майбутніх фахівців з інформатики. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2016. Vol 3. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/ 233567925.pdf (дата звернення 21.10.2024).

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

6. Винославська О. В. Психологічні особливості студентської групи. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 7. С.65-87.

7. Волощук І. А. Формування мотиваційної спрямованості молодого вчителя до впровадження інновацій. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2007. Вип. 17. С. 61-67.

8. Гарасимів Т. З., Іванишин Т. І. Соціалізація особистості: до проблем методологічних підходів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ vnulpurn_2016_837_39 (дата звернення 16.08.2024).

9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

10. Григаші Е. М. Проблема дослідження творчих здібностей студентів ВНЗ у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу у критиці та науці. *Студентський альманах*. 2013. № 3. URL: http://umo.edu.ua/images/content/ nashi_vydanya/stud_almanah/v_1/12.pdf (дата звернення 21.10.2024).

11. Єгоров О. Г. Комунікативна функція навчального заняття. *Учитель*.

2001. № 1. С. 52-54.

12. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Вид-во Рута, 2006. 320 с.

13. Зязюн І. А. Безсвідоме у пізнавальній діяльності. *Кримські педагогічні читання* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Алушта, 12–17 верес. 2001 р.). Харків, 2001. С. 9-20.

14. Камєнєва Л. Розвиток творчих здібностей учнів. *Відкритий урок*. 2010. № 1. С. 35-37.

15. Карпенко Н. А. Психологія творчості : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156 с.

16. Киричук О. В. Основи психології : навч. посіб. Київ : МАУП, 2007. 256 с.

17. Кравець Р. Педагогічні умови формування творчого мислення у студентів. *Наукові записки. Педагогіка*. 2009. № 1. С. 42-46.

18. Кремень В: Переходячи до дванадцятирічки, необхідно суттєво змінити нашу школу. *Національна академія педагогічних наук України*. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/865/ (дата звернення 24.10.2024)

19. Лаун С. Ю. Використання творчої діяльності в процесі формування дослідницької ініціативності студентів факультету технологій. *Наука і освіта*. 2011. № 8. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/26.pdf (дата звернення 24.10.2024).

20. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : практ. посіб. Львів : ЛДУБЖД, 2022. 90 с.

21. Лінєвич К. Проблема творчості в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених: понятійний аспект. *Рідна школа*. 2008. № 11. С. 19-22.

22. Лісова А. В. Розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів мистецьких дисциплін у педагогічних коледжах : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2021. 352 с.

23. Мачинська Н. І., Стельмах С. С. Сучасні форми організації навчального

процесу у вищій школі : навч.-метод. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.

24. Молчанюк О. В., Коробова А. Ю. Вплив творчих здібностей викладача вищої школи на розвиток особистості студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 38 (91). URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/ 2014/38/75.pdf (дата звернення 16.08.2024).

25. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Психологія суспільства*. 2007. № 4. С. 6-10.

26. Нагаєв В. М. Методологічні засади управління навчально-творчою діяльністю студентів : монографія. Харків : Стильна типографія, 2018. 151 с.

27. Нікітін Б. П. Сходинки творчості або розвиваючі ігри. Київ : Рад. школа, 1991. 145 с.

28. П’явка К., Кузава І. Формування та розвиток креативності студентів у процесі фахової підготовки у вищих навчальних закладах. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. № 2 (9). С. 81-86.

29. П’ятакова Г. П., Глотов О. Л. Інтерактивні методики та специфіка їх застосування у вищій школі : метод. посіб. Тернопіль : [б.в.], 2002. 21 с.

30. Педагогічні технології професійній освіті : монографія / С. О. Сисоєва та ін. Київ : ВІПОЛ, 2001. 502 с.

31. Пискун О. М. Художнє конструювання як вид навчально-творчої діяльності. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. 2007. Вип 45. С. 169-173.

32. Платон. Держава. Київ : Основи, 2000. 355 с.

33. Психологічний тлумачний словник / ред. О. П. Чижова. Харків : Прапор, 2004. 639 с.

34. Психологія творчості : курс лекцій / уклад. С. Й. Костю. Мукачево : МДУ, 2018. 46 с.

35. Рибалко В. В. Психологічна характеристика творчості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 3. С. 1-7.

36. Рогозіна В. Феномен творчих здібностей в психолого-педагогічних дослідженнях. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Педагогіка*. 1999. № 2. С. 78-80.

37. Семез А. А. Соціально-педагогічне проектування : навч.-метод. посіб. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 132 с.

38. Семенець С. П. Методи навчання в системі розвивальної освіти. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2006. № 1. С. 178-184. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/42972672.pdf (дата звернення 24.10.2024).

39. Семенова О. Педагогічні умови формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. *Молодь і ринок*. 2016. № 8. С. 160-164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2016_8_36 (дата звернення 24.10.2024).

40. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу : монографія. Хмельницький : ХГПА, 2008. 324 с.

41. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

42. Сисоєва С. О. Соціальні, психологічні та педагогічні підходи до визначення творчої особистості. *Соціальні, психологічні та педагогічні підходи до визначення творчої особистості*. 2002. № 1. С. 28-34. URL: https://lib.iitta.gov.ua/711902/1/Guz-Sys-mon.pdf-pages-23-56.pdf (дата звернення 24.10.2024).

43. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред. А. В. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 272 с.

44. Слухенська Р. В., Єрохова А. А., Пасько Т. В. Інтерактивні методи навчання у процесі професійної підготовки майбутніх лікарів. *Науковий вісник Донбасу*. 2017. № 1-2 (35-36). URL: https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/2017/N1-2(35-36)/srvpml.PDF (дата звернення 24.10.2024).

45. Стратегії формування творчої особистості : методи, прийоми, форми : колективна монографія / авт. кол. : В. Г. Кремень та ін. Київ : Інститут

обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с.

46. Супрун А. Г., Новіцька К. В. Інновації та творчість як основа змін освітньої парадигми. *Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. № 2. С. 41-46. URL: http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Gumanitarni/article/viewFile/7911/7579 (дата звернення 24.10.2024).

47. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т.. Київ : Рад. шк., 1976. Т. 3 : Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина. 668 с.

48. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 4 : Павлиська середня школа; Розмова з молодим директором. 638 с.

49. Сущенко Т. І. Концепція розвитку післядипломної педагогічної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*. 2007. № 1. С. 23-27.

50. Таран А. М. Саморозвиток майбутніх соціальних працівників як важлива педагогічна умова їхнього професійного становлення. *Наукові записки. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 173. С. 252-258.

51. Українська радянська енциклопедія : в 17 т. / голов. ред. М. П. Бажан. Київ : Головна редакція УРЕ, 1984. Т. 11. 608 с.

52. Український педагогічний словник / ред. О. Григор. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

53. Філософський словник соціальних термінів / під ред. В. П. Андрущенка. Київ ; Харків БАО, 2005. 669 с.

54. Формування творчої особистості вчителя, студента, учня : психологічний дискурс : колективна монографія / О. Д. Сафін та ін. Умань : Візаві, 2021. 376 с.

55. Холоденко В. О. Творчий потенціал особистості: зміст, структура та передумови успішної реалізації у мистецькій освіті. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Теорія і методика мистецької освіти*. 2019. Вип. 26. С. 22-28.

56. Хриков Є. М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Шлях освіти*. 2011. № 2. С. 11-15.

57. Чжао Юйсян. Розвиток творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку засобами ігрових художньо-педагогічних технологій : дис. … д-ра філософії : 011. Київ, 2021. 276 с.

58. Чорноус В. П. Творчість особистості у дискурсі практичної психології. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2014. Вип. 8. С. 85-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Ozfm_2014_8_31. (дата звернення 24.10.2024).

59. Olefirenko T., Zhao Yuxiang. Features of Inplemention in General Educational Institutions Art Programs. *Intellectual Archive.* 2021. Vol. 10, № 1. P. 137-146.

60. Sotskaya G. Priorities of the Teachers' Education Progress in Ukraine. *Labor et Educatio*. 2016. № 4. P. 122-130.